

Tóth Szabolcs Barnabás

ADATOK A HÁROMSZÉKI DALOS-MOZGALOM KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI TÖRTÉNETÉHEZ

A romániai magyar énekkarok az első világháború után viszonylag hamar megtalálták szerepüket az ország művelődési életében. Az erdélyi magyar városokban és falvakban sok évtizedes múltra visszatekintő régi dalárdák mellé újonnan alakult kórusok sorakoztak fel. Tanulmányomban azoknak a dalárdáknak a múltját elevenítettem meg, amelyek a román törvénykezésnek megfelelően hivatalosították működésüket. Ebbéli törekvésüknek a levéltári dokumentumokban és a korabeli sajtóanyagban kétségtelenül nyoma maradt. Az 1920-as évek aktív dalos-mozgalma vezetett oda, hogy 1921. november 13-án Brassóban harminc erdélyi zenekar képviselője megalakította a Romániai Magyar Dalos Szövetséget (RMDSZ, a továbbiakban Dalosszövetség). Létrejöttében, alapszabályainak megfogalmazásában, szervezeti felépítésében és műsorpolitikájában az 1867-ben Aradon alapított Dalosszövetség tapasztalata segítette. Alapszabályzatában célként fogalmazták meg: „a Románia területén alakult magyar dal- és zeneegyesületek országos szövetségbe való tömörítése; a működő dal- és zeneegyesületek munkájának előmozdítása; a művészi karének, valamint a román és magyar dal és zeneirodalom ápolása és fejlesztése; új dal- és zeneegyesületek szervezése, illetve a szervezés előmozdítása.”¹ Programjában, mint látjuk, már küldetését is megfogalmazták: a magyarság kulturális életének megszervezése. Történt ez akkor, amikor az egyesületek többsége már nem működött, vagy még nem szerveződött újra a világháború és hatalomváltás nyomán. A Dalosszövetség több típusú tevékenységet is megfogalmazott: kerületi, országos és nemzetközi versenyek, karmesteri tanfolyamok, ünnepek, hangversenyek szervezése, tanácskozások kezdeményezése. Kotta- és szakkönyvtárat hozott létre, pályázatokat írt ki, jutalmakat és kitüntetések osztott, *Magyar Dal* néven saját szaklapot is működtetett. A versenyek lebonyolítása érdekében külön versenyszabályokat szerkesztett. A Dalosszövetség vezetője évekig Tárca Bertalan volt. Az 1920-as években nemegyszer román zenekarokkal közös rendezvényeket is szervezett.

1921. december 21-én a Dalosszövetség központi választmányának Brassóban tartott ülésén, fő tárgyként

a szövetségnek kerületekre való beosztását tárgyalták. A központi választmány megalakította a kerületeket s a hatodik kerületbe a Brassó-, Fogaras-, Háromszék vármegyei és a bukaresti magyar dalárdákat osztotta be. Sepsiszentgyörgy székhellyel kellett egy intézőbizottságot alakítani, mely a kerületbe tartozó dalárdák munkáját hangolta össze. Döntés született arról is, hogy a dalárdák évente kerületi és két évente országos versenyeket fognak rendezni. Ugyanakkor konkrét feladatként fogalmazták meg, hogy városokban és lehetőleg minden községben dalárdát kell szervezni. A szövetség 1922 januárjától havonta értesítőt adott ki, szövetségi ügyekkel és énekdarabokkal.

A kerületi vezetőség választása 1922. április 22-én történt meg. Ekkor utazott Sepsiszentgyörgyre, a VI. számú daloskerületbe a Dalosszövetség titkára, Rombauer Tivadar. Itt Zayzon Ferenc gimnáziumi tanár és a dalárda karnagya vezetésével megalakították a kerületi intézőbizottságot, melynek elnökévé Demeter Béla gimnáziumi tanárt választották. Az intézőbizottság alelnöke Rombauer Tivadar (Brassó) lett, titkára I. Diénes Lajos, karnagya Zayzon Ferenc, mindketten Sepsiszentgyörgyről. A helyi tagok mellé vidéki dalosokat is beválasztottak: Butyka Vilmost Nagyborosnyóról, Dénes Jánost Illyefalváról, Molnár Dénest Kézdivásárhelyről, Szóts Albertet Zágonból, Végh Benjamint Árkosról.²

A háború utáni években *Sepsiszentgyörgyön* a Székely Nemzeti Múzeum kulturális jellegű programjai mellett talán a dalárdamozgalom éledt fel a leghamarabb és az összes előző helyi dalárdánál nagyobb élettartamú egyesületté nőtte ki magát. A megyeszékhelyen a régebben alakult dalárda újjászervezésével kedvező körülmények között vette kezdetét a dalos-mozgalom. Ennek több oka is volt. Elsősorban létezett a dalárdához szükséges emberállomány, másodsorban ez a társasági forma bizonyult a legéletképesebbnek azokban az években, amikor a korábbi kulturális és szakmai egyesületek tevékenységét az állam kételkedve szemlélte. A *Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda* első elnöke Demeter Béla kollégiumi tanár, karnagya pedig Beör Kálmán zenetanár voltak.

¹ BENKŐ András 1970, 23–24.

² *Székely Nép*, 1921. december 2. és 1922. május 18.

1921-ben a működő tagok száma, akik rendszeresen jártak próbákra, 45 fő. Túlnyomó többségük iparos vagy kereskedő volt, de soraikban számos értelmiségi is volt: kántor és közéleti személyiség is. Zayzon Ferenc vezetésével minden szerda és péntek este próbákat tartottak, melyeken a tagok a próbák mellett elméleti oktatásban is részesültek.

Az egyesület 1921. október 26-án tartott alakuló közgyűlésén elfogadott alapszabályzata szerint: „az egyesület célja karéneklés útján benső örömet és tisztult szórakozást szerezni s ily módon a szív nemesítése, a közművelődés fejlesztése, a jótékonyág gyakorlása.” E cél elérése érdekében a tagok rendszeres elméleti és gyakorlati oktatásban vettek részt, hangversenyeket, társas összejöveteleket, kirándulásokat szerveztek, a választmány határozata alapján részt vehettek közművelődési, egyházi és jótékonyági ünnepélyeken. Az egyesület belső békéje érdekében bármi fajta politikálás és társadalmi származásból eredő ellentét keltése az egyesületi összejöveteleken szigorúan tilos volt. Az egyesület tagjai: „működők, pártolók, alapítók, tiszteletbeliek” lehettek. A legfontosabb kategóriát azonban a működő vagy aktív tagok jelentették, akik új tagokként kötelesek voltak 5 lej belépési díjat, ezen kívül évi kötelezettséggel a választmány által megállapított havi tagsági díjat fizetni az egyesület pénztárába. E díjak be nem fizetése vagy késve való befizetése esetén a választmány három felszólítás után kizárhatta őket az egyesületből. A nehéz anyagi viszonyok között élő, ám lelkiismeretes és szorgalmas tagokat azonban a választmány az elnök vagy karmester ajánlatára a díjak fizetése alól fölmenthette. Minden aktív tag köteles volt az énekgyakorlatokon vagy a dalárda által rendezett előadásokon pontosan megjelenni, kimaradását a választmány előtt igazolniuk kellett. Az elnök mellett fontos szerepe volt a megválasztott karmesternek, akit szerződéses alapon alkalmaztak. Ő irányította az énekpróbákat, vezette a tanítást és a dalosokat szólamokba osztotta. Szintén ő választotta ki a magánéneklésre alkalmas személyeket is. Ellenőrizte a dalárda hangjegytárát és új dalművek beszerzésére a választmánynak előterjesztést tett. A dalárda vagyontól belépti díjak, működő- és pártoló tagsági díjak, valamint az alapítványok kamatjövedelmei jelentették mint rendes jövedelmek. Rendkívüli jövedelemnek számítottak a hangversenyek s más előadások, összejövetelek bevételei és az adományok. A rendkívüli jövedelmekből és alapítványokból fenntartási alapot hoztak létre, melynek csak kamatai voltak rendes kiadásokra fordíthatók. Rendkívüli

szükség esetén közgyűlési határozattal kölcsönképpen a fenntartási alapot is igénybe vehették, de az így felhasznált összeg visszatérítéséről a közgyűlésnek kellett gondoskodnia.

Eleinte problémát okozott a kották hiánya. Ezért a dalárda felkérte azokat, akiknek tulajdonában férfi- vagy vegyes kari gyűjtemények vannak, hogy azt adják be használatra. A dalárda első nagyobb rendezvényként 1922. április 22-én rendezte meg a *Kézdivásárhelyi Műkedvelő Szimfonikus Zenekar* és a *Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda* hangversenyét. „Nem hangverseny volt az, hanem magyar kultúr-ünnep” – vélekedett a *Székely Nép*. A rendezvényen részt vettek a vidéki daloskörök tagjai, a brassói dalárdások közül pedig harmincan. Ugyanabban az időben a Dalosszövetség VI. kerülete itt tartotta gyűlését. A sepsiszentgyörgyiek többek közt Petőfi-Gaál Ferenc *Imádságom*, Petőfi *Falu végén kurta kocsmá*, Erkel Ferenc *Takarodó (Névtelen Hősök)* című műveit adták elő. A magyar zenéről az est keretében elhangzott egy rövid felolvasás is Dávid Istvántól, amelyben az előadó a ritmus, a melódia és a dinamika fogalmait osztotta meg a hallgatósággal.³

A sepsiszentgyörgyi dalosok 1922. június 5-én Petőfi-ünnepélyt szerveztek. A programban nagy szerep jutott a Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárdának és a Beőr Kálmán által vezetett *Sepsiszentgyörgyi Filharmonikus Zenekarnak*, melynek ez volt az első szereplése. Az ünnepély alatt begyűlt összeget a múzeumnak ajánlották fel. A dalosok és filharmonikusok mellett Dániel Viktor Petőfiről tartott felolvasását, a dalárda pedig a költő *Imádságom, A falu végén* című költeményeit szólaltatta meg dalban.⁴ A Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda sikeresen szerepelt az 1922. július 29–30. között Segesváron megszervezett Petőfi-ünnepségen. Itt Zayzon Ferenc irányítása alatt előadták az *Oh, Tihanynak riadó leánya* (Csokonai Vitéz Mihály), a *Nagymajtényi síkon* (Novák Sándor), a *Kesereg a holló* (Bathó János) és a *Czinka Panna* (Endrődi Sándor) című dalokat.⁵

A dalárda 1923-ban is aktívan részt vett a város közművelődési életében. Január 7-re műsoros bált szervezett. Ezen a karnagyi szerepet a szemerjai énekvezér, Mirtse Dénes látta el. Fellépett a filharmonikus zenekar is, Keresztes István pedig fuvolán játszott, Keresztes Károly zongorakísérete mellett.⁶ Január végén a filharmonikusok hangversenyén vendégszerepeltek. Rauca polgármester felolvasása után a sepsiszentgyörgyi közönség előtt Beethoven III. szimfóniájának első tételét, Verdi, Bériot szerzeményeit mutatták be, majd a dalárda Arany János

³ Uo., 1922. április 27.

⁴ Uo., 1922. március 26., április 16., május 7., május 11. és június 11.

⁵ Uo., 1922. augusztus 3.

⁶ Uo., 1923. január 11.

Rendületlenül című megzenésített versét énekelte el.⁷ Július 14-én Kovásznán léptek fel a sepsiszentgyörgyi dalosok. Ez alkalommal Demeter Béla kollégiumi tanár, a kerület elnöke szólította fel a kovásznai közönséget a helyi dalárda újraszervezésére és a Dalosszövetségbe való belépésre.⁸ Szeptember 2-án Baróton énekeltek a sepsiszentgyörgyiek, a Fábíán László vezette helyi dalárda meghívására.⁹ Ez a szereplésük mintegy előkészítője volt a Kolozsváron megszervezett dalosszövetségi versenyen való részvételüknek. A Dalosszövetség által szervezett első országos megmérettetésen a 22 dalárdából a sepsiszentgyörgyi volt a legfiatalabb. A II. csoportban szerepeltek és a harmadik díjjal tértek haza, maguk mögött hagyva a nagykarolyi, nagyváradai, csíkszeredai, dési és máramarosszigeti, több évtizedes múltra visszatekintő dalárdákat. Egyéni kitüntetésben részesült Szabó Ferenc, aki több mint 35 éve énekel helyi dalárdákban és többek között tagja volt a *Sepsiszentgyörgyi Református Dalárdának* is.¹⁰

1924. január 19-én megtartott koncertjükéről a helyi lap már úgy írt, mint egy hagyományos bemutatóról, amit a dalárda évről évre megszervez. Ezen a kolozsvári hangversenyen előadott darabokat mutatták be a helyi közönségnek, mint például a Petőfi: *Mi volt nekem a szerelem?* Az előadásra meghívták a *Brassói Magyar Dalárdát*, de ez az utolsó percen lemondta szereplését, ezért az űrt a helyi szimfonikus zenekarral pótolták. Az est meglepetésének számított a Keresztes Károly által megszólaltatott Bach-mű.¹¹ A szentgyörgyiek május 4-én részt vettek a *Gyergyószentmiklósi Dalárda* 32 éves fennállására rendezett ünnepélyén, Gyergyószentmiklóson. Ezen Hoppe *Daloljatok* című kardalát adták elő. A közönség hosszú tapsal köszönte meg a 23 tagú dalkarnak a jól sikerült előadást.¹² Júliusban szintén rendhagyó tevékenységként a dalárda megszervezte kirándulását a *Tisztított csere* nevű erdőbe. Itt találkoztak az *Árkos Községi Dalárdával*, valamint a Sepsiszentgyörgyi Filharmonikus Zenekarral és késő délutánig tartó mulatozást és éneklést rendeztek.¹³ Augusztus 16-án újból a kovásznai közönség előtt énekeltek. A közönséget még mindig a kolozsvári nyertes dal kötötte le a leginkább, de nagy tapsot kapott Keresztes Károly *Giovanni Battista Viotti* koncertje is.¹⁴

A dalárda annak ellenére, hogy már 1921-ben lezögezte alapszabályzatának szövegét és elküldte azt a hatóságoknak, jogi személyiségét csak 1925. már-

cius 30-án kapta meg a Háromszéki Törvényszék döntése nyomán. Ekkor 35 taggal rendelkezett, akik között volt közhivatalnok, cipész, tanító, villanyselelő, asztalos, szabó, ügyvéd, lelkész, kereskedő, pék, fodrász. Élén ekkor Demeter Béla elnök és Mirtse Dénes karnagy álltak.

1925-ben a dalárda folytatta alapszabályában előírt fellépéseit, egyedüli szereplőként vagy közösen a filharmonikusokkal. A január 31-i fellépés 12 412 lej tiszta jövedelmet eredményezett. Május 24-én Szász Albert sepsibodoki lelkész beiktatásán vettek részt. Július 11-én Nagyborosnyón vendégszerepeltek a kézdivásárhelyi református, a helyi és a zágoni dalárdákkal közösen. Július 18-án a kovásznai Pitroff-féle kerthelyiségben léptek fel. Szeptember 6–8. között részt vettek az Dalosszövetség Marosvásárhelyen szervezett országos dalosversenyén, ahonnan egy harmadik díjjal és ezüst serleggel tértek haza. Az első díjat a *Nagynyedi Templomi Vegyeskar*, míg a második díjat a *Sepsiszentgyörgyi Iparos Dalárda* vitte el.¹⁵

A szentgyörgyiek a nyertes dalokat október 24-én Kézdivásárhelyen rendezett hangversenyen mutatták be. Ezen a *Kézdivásárhelyi Református egyházi Férfikar*, a *Kézdivásárhelyi Templomi Vegyeskar*, a Kovásznai és Zágoni dalárdák is felléptek. November 21-én a Marosvásárhelyen nyert serleget avatták fel az erre az alkalomra szervezett estélyen.¹⁶

Az 1926. január 30-án tartott sepsiszentgyörgyi hangverseny meghívottja a Brassói Magyar Dalárda és a *Zágoni Dalkör* volt. Előbbi az 1925-ös országos dalosverseny I. csoportjának első díját nyerte el (Ferch-Petőfi: *Egy gondolat bánt engemet*), utóbbi pedig a verseny III. csoportjának első helyezettje volt (Zöld: *Meg-meg csendül*). A sepsiszentgyörgyiek Metz: *Ballada*, Demény Dezső: *Szerenád* című dalait mutatták be. Ez év június 19-én a Brassói Magyar Dalárda Sepsiszentgyörgyön rendezte meg hangversenyét a városháza dísztermében. Meghívottként részt vett a *Kovásznai EMKE*¹⁷ *Dalkör*, az *Árkosi Dalkör*, az *Uzoni Református Dalárda*. Jelen volt több más vidéki dalkör képviselője is: a *Zágoni Dalkör* (Szöts Albert elnök), a *Nagyborosnyói EMKE Dalkör* (Butyka Vilmos karnagy), a *Nagyajtai Polgári Dalkör* (Barthos Gerő elnök), a *Bodoki Református Egyházi Dalkör* (Fodor Tivadar karnagy), a *Zaláni Dalkör* (Vass Béla karnagy). Az uzoniakat Zakariás Barabás vezette, a kovásznaiakat Aracsi Géza karnagy, az Árkosi Dalárdát pedig Régeni Áron. A sepsiszentgyör-

⁷ Uo., 1923. január 18.

⁸ Az esemény programját lásd: *Székely Nép*, 1923. július 12.

⁹ *Székely Nép*, 1923. szeptember 6.

¹⁰ SÁL, Fond 47, dos. 89, anul 1924; *Székely Nép*, 1923. szeptember 13.

¹¹ *Székely Nép*, 1924. január 13., 17.

¹² Uo., 1924. május 11.

¹³ Uo., 1924. július 24.

¹⁴ Uo., 1924. augusztus 21.

¹⁵ *Szabadság*, 2013. május 8.

¹⁶ *Székely Nép*, 1925. február 4., május 8., május 17., július 23., szeptember 10., október 29. és november 26.

¹⁷ Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület.

gyi dalosok ez év októberében társas vacsorát szerveztek a helyi Veres Pál vendéglőjében, amelyen mintegy 70 vendég vett részt. A vacsora alkalmat szolgáltatott arra, hogy gyűjtést kezdjenek a dalárda zászlójának elkészítésére. Nem titkolt szándék volt, hogy 1927-re a kerületi dalosversenyt ide szerették volna hozni, amelynek pompáját csak emelte volna, ha a szentszentgyörgyiek saját zászlóval jelennek meg.¹⁸

1927-től a dalárda repertoárján egyre gyakrabban kaptak helyet a román dalok, ám a dalárda tevékenysége iránti figyelem is ebben az évben csappant meg. A közönség „kulturált része”, ahogy a Székely Nép jegyezte meg, elfordulni látszott a magyar kultúra ápolásának ügye mellől. Ezt orvosolandó, az egyesület első lépésként egy köszönő cikket tett közzé a Székely Népből, amelyben az adományokért mondott köszönetet. A március 27-i közgyűlésen a pártoló tagok közül csak hárman jelentek meg. Ez alkalommal is felvetődött a közönség elmaradásának ügye, de megoldási javaslat nem született. Pozitív hírként hangzott el, hogy a II. dalos kerület színhelyül ebben az évben már véglegesen is elismerték Sepsiszentgyörgyöt.¹⁹ A II. kerület hivatalosan 1927. január 30-án alakult meg. A *Székely Nép* így tudósított róla: „lélekelően szép ünnepség keretében tartották meg január 30-án Sepsiszentgyörgyön a Romániai Magyar Dalosszövetség sepsiszentgyörgyi kerületének alakuló gyűlését”, melyet Demeter Béla, a kerület elnöke nyitott meg. „A közgyűlés kimondja, hogy a romániai II. Dalkerületet 18 tagedyesülettel ezennel megalakítják, s a kerület székhelyét Sepsiszentgyörgyben állapítják meg. Elnökké egyhangúlag Demeter Béla kollegiumi tanárt választották meg.” Alelnök Rombauer Tivadar lett.²⁰ A választmányba beválasztották Szöts Albertet Zágomból, Végh Benjaminget Árkosról, Paál Lajost Kézdivásárhelyről, Fábrián Lászlót Barótról, Dancs Lajost Kovásznáról, Butyka Vilmost Nagyborosnyóról és Dénes Jánost Illyefalváról. Ekkor döntöttek el, hogy az első daloskerületi verseny nélküli ünnepet április 18-án tartják meg Kézdivásárhelyen az ottani Református Dalárda meghívására, amely ekkor ünnepelte 50 éves jubileumát.²¹ Végül a dalos ünnep Sepsiszentgyörgyön került megrendezésre április 25-én, 20 erdélyi dalárda (Háromszékről: Árkos, Barót, Brassó, Csomakőrös, Feldoboly, Felsőcsernáton, Illyefalva, Kézdivásárhely, Kovászna, Nagyajta, Nagybacon, Nagyborosnyó, Sepsibodok, Sepsiszentgyörgy, Uzon, Zabola, Zágón) részvételével. A szereplők közül külön figyelem övezte a Dalosszövetség

elnökének, Inczedy-Joksman Ödön elnöknek fellépését, aki magyar dalokat énekelt.²² A nagyszabású dalos ünnepély bevétele 105 000 lej volt, ennek felét a Dalosszövetség kapta.²³

1928. január 15-re a sepsiszentgyörgyi dalosok estélyére meghívták Haják Károly marosvásárhelyi zenekonzervatóriumi tanárt, hegedűművészt és Láni Oszkár zongoraművészt. A *Székely Nép* üzenete a távolmaradóknak a következő volt: „Az estélyre el nem jött magyaroknak ezúton is azt üzenjük, hogy a dalárda tevékenysége komoly magyar ügy, melyet nem pártolni vétek”.²⁴ Szintén ebben az évben Nagyborosnyón serlegavató ünnepségen, majd a Sepsiszentgyörgyi Jótékony Nőegylet 50 éves jubileumi rendezvényén énekeltek.²⁵ 1928. július 1-jén a 40 tagú Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda zászlószentelési ünnepe adott alkalmat egy kisebb hangverseny szervezésére.

A zászló elkészítésére az egyesület már 1926 óta készült. Azt 1927-ben Köpeczi Sebestyén József heraldikustól rendelték meg, anyaga selyem volt, zászlóanyának Bethlen Györgynét nyerték meg. „A zászló egyik oldala kék, a másik fehér, hossza szélességének kétszerese. »A kék oldal közepén gyümölcs koszorú fogja körül az ovális fehér korongot, mely a dalárda aranybetűs jelmondatát – *Székely egyesülj a dalban* – foglalja magában. A jelmondatos fehér korong a dalárda jelvényét övezi. Ez egy kissé jobbra forduló, virágos pruzslikos, fehér kötényes, sötétkék versinges, fehér inges, nyakán kláris gyöngyös, koszorúba kötött hajú barna székely leány, amint felemelt kezére és a mellette levő virágokra szállt pacsirtákat énekelni tanítja. Ezen két oldal kerete a fejedelem kori úri hímzés motívumaiból szerkesztetett. A zászló mezeje arany lángnyelvekkel van bekerítve. A fehér oldal közepét két címerpajzs foglalja el. A jobboldalon levő pajzs kék mezejében ragyogó arany naparc s tőle balra fogyó, ezüst félhold lebeg. Ez a címer a székely nemzet ősi nemzeti címere.

A második bal oldali kék pajzs Sepsiszentgyörgy város címerét foglalja magában. A címerpár alatt arany bélésű és szegésű kékszalg lebeg, melyen nagy aranybetűkkel a dalárda neve és alapítási éve szerepel: Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda MCMXXI. A pajzsokat cser- és babérág díszíti. A zászló ezen arany lángnyelvekkel díszített fehér oldalát is díszes stilizált vörös székfűkből és kék búzavirágokból font keret veszi körül. «A zászló két szögletében kék-sárga csíkok szimbolizálják az állam iránti hűséget. A piros

¹⁸ Uo., 1926. január 28., június 13., június 24., október 28.

¹⁹ A sepsiszentgyörgyi kerülethez tartoztak Brassó, Fogaras, Háromszék, Nagyiküllő megyék területén lévő dalárdák.

²⁰ *Háromszék*, 2011. október 19.

²¹ *Székely Nép*, 1927. február 6., március 3., március 31.

²² Uo., 1927. május 1.

²³ *Háromszék*, 2011. november 16.

²⁴ *Székely Nép*, 1928. január 15., január 19.

²⁵ *Háromszék*, 2011. november 16.

színt azért nem hímezték oda, mert a dalárda nem volt politikai jellegű testület. A zászlót aranyrojttal szegték be, és öt pár kék-arany sodrású zsinórral erősítették a rúdra. A zászlórúd aranyvörösre fényezett juharfa, a lándzsa csúcsa kézzel domborított ezüst, egyik oldalán a székely nemzet címerpajzsával, a másikon a dalárda nevének kezdőbetűiből alakított monogram aranycser- és babérággal övezve. A lándzsa csúcsának csőszerű ezüstnyelére a dalárda tisztviselőinek és választmányi tagjainak a nevét vésték be, a zászlórúd összeillesztésénél ezüst abroncspárra a dalárda tagjainak a nevét. A rudat arany és ezüst zászlószögekkel verték ki, melyek a Bethlen Gábor-kori erdélyi címerpajzsot utánozzák, és a beverők nevét vésték rájuk.²⁶

Az avatási ünnepségre egy júliusi meleg napon került sor a Székely Mikó Kollégium udvarán. Köpenci egy hatalmas kun sátornak a másolatát készítette el erre az alkalomra. Ennek szélessége 12 m, mélysége 8 m, magassága 10 m és háromszáz személy befogadására készült. Ebben folyt le a tulajdonképpeni zászlószentelés és a hangverseny.²⁷ Számos testvér-dalárda – a brassói, nagyborosnyói, uzoni, illyefalvi és sepsiszentgyörgyi dalárdák – vett részt az ünnepségen. A zászlóanya nem tudott megjelenni, így gr. Bethlen Sándornét és Bethlen Mária grófnőt bízta meg képviselővel. Az ünnepi ebéd a Tankó-vendéglőben zajlott le. Délután öt órakor díszhangverseny zárta az ünnepséget a városi díszteremben.²⁸

Az 1929 februárjában szervezett dalárdabál újítása az volt, hogy a helyi Jótékony Nőegylet női kara és a dalárda vegyes kara együtt léptek fel. Ezen az estélyen Klicka József karnagy neve jelenik meg mint új vezetőségi tag a dalárdában.²⁹ Ez év hangversenyt november 23-án tartották a Mikó tornateremben. Az estélyt, melyet ez alkalommal nem követett tánc, Jakabffy Elemér előadása *Nemzettragédiák és a zene* címmel tette színessé. Sajnos az előadáson nagyon kevesen jelentek meg.³⁰ Július 8-án Csomakőrösön szerepeltek, de 1929 legnagyobb eseménye kétségkívül a Kovásznán szervezett kerületi dalosverseny volt, ahol a sepsiszentgyörgyiiek is részt vettek és ahol a fürdővendégek tapssal és szóban is kifejezték elismerésüket.

A 30-as évek a Dalárda életében csendesebb időszakot jelentettek. A hatóságok számos kulturális megmozdulásban irredentizmust sejtve, zaklatták az

egyesületek, köztük a Dalárda működését. A beígért állami támogatások is elmaradtak, és a gazdasági válság is közbeszólt, így többször kellett saját zsebbe nyúlni egy-egy rendezvény megszervezésekor. 1930 májusában (a Tankó-kertben) majálist, októberben ünnepi közgyűlést tartott a Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda. Ez utóbbin eldöntötték, hogy a jövő év farsangi bálja helyett január elején műsoros teadélutánt tartanak. Ugyanakkor a dalosok elkezdték a felkészülést az egyesület 10 éves évfordulójának megünneplésére és az 1931-ben megrendezendő országos hangversenyre.³¹ Ebben az évben az uzoni, kézdívásárhelyi, nagyborosnyói dalosok voltak a zászlóavató résztvevői.³²

Az 1931. január 4-én szervezett teadélután meghívottja Keszler Ede bácsfalusi evangélikus lelkész volt, aki a székely népköltészetből szavalt el néhány művet.³³ Júliusban a dalosok közösen a sepsiszentgyörgyi ifjúsággal és egyetemi hallgatókkal, a helyi Tankó-kertben rendeztek népdalestélyt, ingyenes belépéssel.³⁴ A dalárda 10 éves jubileumát október 11-én tartotta. Azon megjelentek a *Jótékony Nőegylet Női Kara*, a szemerjai, nagyborosnyói és baróti vegyes karok, az uzoni, kézdialbisi, kovásznai EMKE és a Brassói Magyar Dalárda férfi karai. Az ünnepi beszédet Szabó Béni, a Dalosszövetség alelnöke tartotta. Jelen volt Szentkereszty Béla képviselő és Szemlér Ferenc, az Erdélyi Dalosszövetség alelnöke. Ezen az ünnepélyen lépett fel az újonnan alakult *Sepsiszentgyörgyi Szász Dalárda* is.³⁵ Szemlér Ferenc tiszteletbeli elnök munkájuk elismeréseként emlékérmét nyújtott át.³⁶

1933. február 19-én a dalárda teaestélyén Duducz Zoltán városi főorvos tartott előadást a gazdasági válságról. Május 21-én a sikeres teaestélyt megismételte a dalárda. Ez esetben a dalok és szavatok között Ferenczy Zsigmond marosvásárhelyi képviselő tartott előadást. Októberben a sepsiszentgyörgyi dalosok magyar nótákkal fűszerezett disznótort rendeztek a Lusztig vendéglőben. December 25-re előadást terveztek, Tóth Ede *Tolonc* című népszínművével. A minisztérium viszont nem engedélyezte bemutatót, így az egész estélyt 1934. január 20-ra halasztották.³⁷ Ebben az évben a dalárda férfikarát vegyes karral egészítette ki. Az erre való felhívást február közepén tették közzé. Az év folyamán Sepsiszentgyörgyön szervezett kerületi versenyen a 27 dalárda közül a sep-

²⁶ Uo., 2011. november 9.

²⁷ *Székely Nép*, 1928. július 5.

²⁸ *Háromszék*, 2011. november 9.

²⁹ *Székely Nép*, 1929. január 24., február 14.

³⁰ Uo., 1929. november 21., november 28.

³¹ Uo., 1930. május 8., szeptember 28., december 14.

³² *Háromszék*, 2011. november 16.

³³ *Székely Nép*, 1931. január 4., január 11.

³⁴ Uo., 1931. július 12., június 23.

³⁵ Uo., 1931. október 11., október 15.

³⁶ *Háromszék*, 2011. november 16.

³⁷ *Székely Nép*, 1933. február 19., február 26., május 28., október 15., december 24., 1934. január 28.

siszentszentgyörgyiek ezüstserleget nyertek. Ennek avató ünnepélyét november 3-án tartották a helyi Iparos Otthonban, ahol az avató beszédet Szabó Béni országgyűlési képviselő mondta el. 1934 karácsonyán a dalárda színdarabbal szórakoztatta a közönséget. Fodor László és Lakatos László *Helyet az ifjúságnak* című vígjátékát adták elő.³⁸

Az 1936. július 15-re tervezett sepsiszentgyörgyi kerületi dalosversenyt elhalasztották, lévén, hogy anyagilag sem a Dalosszövetség, sem a helyi dalárda nem tudta vállalni a szervezést. A mezei munkák miatt a falusi dalárdák többsége is visszamondta a szereplést.³⁹ Az egyesület 1937 első bálját húsvétra időzítette. Az est érdekessége a rétyi zenekar által előadott háromszéki dalok és táncok voltak. Sajnos az előadást kevesen nézték meg és beigazolódott a jóslat, mely szerint a kultúrapártolók elfordultak a dalárdaestélyektől.⁴⁰ November 13-án a dalárda megszervezte társas vacsoráját, amelyen Horváth Miklós elnök előadta az egyesület utóbbi évekbeli küzdelmét, négy év alatt ugyanis a dalárda élén négy karmester cserélődött, a próbák hosszabb ideig szüneteltek, néha a vezetőségi tagok is cserbenhagyták az egyesületet, így az idős tagok mozgása is felerősödött és már-már a szétesés fenyegette a társulatot. A válságból Horváth Miklósnak sikerült kiemelni a szervezetet.⁴¹ Az 1938. október 18-án tartott közgyűlésen új vezetőséget választottak. Elnök továbbra is Horváth Miklós maradt, karnagy pedig Ferencz Jenő lett. Az egyesület ekkorra már teljesen áthelyezte székhelyét az Iparos Otthonba. Itt szerették volna tartani a próbákat is, miután sikerült megszerezni a hatósági engedélyt. Az egyesületi tagok száma ekkorra 25 főre csökkent. A közgyűléseken is alig jelent meg néhány pártoló tag.⁴² A Sepsiszentgyörgyi Dalárda közel két évtizedes tevékenységével azonban valóságos „kultúrmissziót” teljesített, a dalkultusz vármegyénkben való elterjesztése révén a megyét vezető helyre tornáztta fel az erdélyi dalos-mozgalomban.

A sepsiszentgyörgyi dalárda leglelkesebb animátora Mirtse Dénes szemerjai református kántor, az énekkar karnagya volt. Létezésük során foglalkoztak az ifjúság énekkutatásával, annak fejlesztésével is. Az egyesületnek a rendes tagok, énekesek mellett nagyszámú pártolója is volt. Őket is nyilvántartották és havi tagdíjat fizettek. 1934 augusztusáig összesen 160 személyről létezik nyilvántartás. A támogatók között találjuk az alábbi személyeket: Klingner Henrik, a Kolcza testvérek, Huttera

Árpád, Martinka Lajos, Neumann Dezső, a Jókai Nyomda, Depner Péter, Neumann Miksa, Pollák Kálmán, Temesváry Gerő, Kernászt Géza, a Református Leányegylet, dr. Kovásznai Gábor, dr. Duducz Zoltán, dr. Kupferstich Ármin, Stănescu Liviu, dr. Crăciun Miklós, dr. Zentai Ernő, Gábor Győző, Erlich Sándor, Sipos Dezső, Timár József, dr. Györgyjakab Miklós, Dahlström Kálmán, Krausz Gyula, Zathureczky Gyula, Lusztig Gyula, Döme Bálint, Gocz Domokos, dr. Mélik Endre, dr. József Manó és még sok más. A korabeli dokumentumok az alapító tagok nevét is megőrizték, akik anyagilag, nagyobb pénzösszeg adományozásával segítették a dalosokat: Sepsiszentgyörgyről Russ Ferenc, a Háromszéki Takarékpénztár, Agrár Takarékpénztár, Nagy Gyula fejenként 500, Gál Ferencné 750, özv. Nagy Józsefné, Mikonya Józsefné, Ureczky Sámuelné, Szilágyi Ferenc, Kuthy Ferenc, Fésűs Ágnes, Dancs Áron, Lurtz Samu, ifj. Szabó Mózes, özv. Ferenczy Károlyné, Dimény Gyula, Vásárhelyi Ferenc, Vásárhelyi Ferencné, Nagy Elek, Bálint Lajos, Nagy György, Gyárfás Albertné, Imreh Dezső, dr. Duducz Zoltán, Kovács Pál, özv. Gál Sándorné, Horváth András egyenként 1000, özv. Furus Gézáné, Szabó Dániel, Szabó Dánielné, özv. Szilágyi Károlyné, Györbíró Lajos, Baczoni Józsefné 2000, Gidófalváról Apor János 1000, özv. Vajna Dénesné 2000, Sepsimagyarósról Jancsó Ferenc 2000, Barótról a Baróti Szeszfinomító Rt. 500, Brassóból Bajkó Barabás 500, az Általános Kereskedelmi Rt. 500, Miklósvárról M. Seethal Ferenc 800, Zaboláról a Zabolai Faipari Rt. 1000, Bitáról Vargha Sándor 1000 lejt adományozott.⁴³

A *Sepsiszentgyörgyi Filharmonikus Zenekarról* már történt említés az előbbi sorokban. 1923-ban az új erőkkkel rendelkező együttes számos hangversenyt rendezett, július 21-én a Székely Mikó Kollégium tornacsarnokában, augusztus 15-én Előpatakon, októberben a sepsiszentgyörgyi városháza dísztermének felavatásán.⁴⁴ 1925-ben egy fellépésükről tudunk, amit január 17-én tartottak meg a város román polgármesterének pártfogása mellett.⁴⁵ A filharmonikusok nem jártak be azonban akkora karriert, mint a dalárda, 1931-ben a dalárdával közösen szervezett fellépésükön már *Református Egyházi Szimfonikus Zenekarként* említik. Tárca Bertalan dalosszövetségi főtitkár 1937-ben a Dalosszövetség bővítéséről számolt be: „[...] 1938. július 1–3. napjain Kolozsváron óhajtjuk megrendezni a VI. Országos versenyt.

³⁸ Uo., 1934. november 11., december 23.; TÁRCZA Bertalan 1937, 88.

³⁹ *Székely Nép*, 1936. július 19.

⁴⁰ Uo., 1937. március 21., április 4.

⁴¹ Uo., 1937. november 21.

⁴² Uo., 1938. október 23.

⁴³ *Háromszék*, 2011. október 26.

⁴⁴ *Székely Nép*, 1923. július 19., július 26., augusztus 16., október 18.

⁴⁵ Uo., 1925. január 22.

Ez a verseny arról lesz nevezetes, hogy azon a székelyföldi zeneegyesületek is részt fognak venni. Tudnunk kell ugyanis, hogy Kovács András rétyi lelkész és Incze Árpád sepsiszentgyörgyi tisztviselő buzgólkodása folytán Háromszék-, Csik- és Udvarhely megyékben mintegy 60 községben, illetve városban részben vonós, részben fuvós, részben szimfónikus zenekar alakult, amelyek most beléptek a Dalosszövetségbe és beneveztek a VI. országos versenyre.⁴⁶

1921-ben a városban a dalárdán kívül más zenei mozgalom is indult. Ez özv. Kelemen Lajosné (Zathureczky Berta) nevéhez fűződik, aki Erdély-szerte ismert volt közérdekű tevékenységéért. Jótékonyági tevékenykedése mellett mint író és zeneszerző is ismert volt. Saját szerzeményeiből 1921 őszén a Székely Mikó Kollégiumban szervezett dalestélyt, melynek jövedelmét részben a helybeli nőegyletnek ajánlotta fel. A szerzeményeket Mezei Vilmos zenekara, a helyi férfi dalárda, Fogolyán Böske, Miske Piroska, az alkalmi vegyeskar adták elő. Az est folyamán bemutatásra került egy balett mű is Az elvarázsolt kert címen. Ennek táncait Liszer Gizi tanította be, zongorán kísérte Ütő Sári és Ütő Kató.⁴⁷

1922-ben a városban létezett egy ún. Sepsiszentgyörgyi Kvartett Társaság. Létrejöttének előzménye, hogy a társaság vezetője Keresztes Károly már 1920-ban egy sepsiszentgyörgyi zenekonzervatórium alapítási tervét nyújtotta be Csutak Vilmos múzeumőrnek. Ez nem valósult meg ugyan, de néhány tehetséges zenesz meg alapították a Kvartett Társaságot.⁴⁸

1923. április 28-án mutatkozott be a Háromszék vármegyei Román Tanítók Dalkara a városháza dísztermében, ahol hangversenyt és bált rendeztek. Ezen szerepelt Király Lajos tanító két hegedűszólója, kit zongorán kísért Demes E. igazgató, valamint Jos Rafiroiu és N. Rusu tenorszólója.⁴⁹ A Háromszék vármegyei tanítók 1930. január 26-án hivatalosították a tanítói dalárdát, Renașterea néven, Sepsiszentgyörgy székhellyel. Célként fogalmazták meg: a kultúra népszerűsítését, a zenekultúra minden válfajának művelését, tudományos és szórakoztató kirándulások szervezését az ország területén, a társadalmi kapcsolatok erősítése, az egyesületi tagok támogatását, a kultúra, zene területén kiemelkedő teljesítményt nyújtó tagok jutalmazását, estélyek, koncertek, konferenciák, színelőadások szervezését. Az egyesület célkitűzései között szerepelt egy kirándulások és saját bemutatók szervezésére szánt pénzalap létrehozása. Az egyesület aktív tagjai közé tartoztak: az állami óvodák és elemi iskolák taní-

tói, tanítónői, igazgatói, valamint a jó hallással és tehetséggel rendelkező magánszemélyek. Ezenkívül támogatói, örökös és tiszteletbeli tagsági kategória létezett, az egyesület támogatására szánt összeg függvényében. Az egyesület mindenkorai védnöke a megye tanfelügyelője volt. Az egyesületet a tíz tagú választmány vezette mint a közgyűlés határozatainak előkészítője és az egyesület végrehajtó szerve. A szervezetet az ún. iroda (birou) vezette, melynek tagja volt az elnök, alelnök, jegyző, pénztáros és gazda. Az énekkari próbákat és a dalárda szerepléseinek irányítását egy szerződéses igazgatóra bízták. Az aktív tagsággal szigorú köteleességek jártak. A próbákról csak igazoltan hiányozhattak, ellenkező esetben büntetésre számíthattak, amit végső esetben fizetéslevonással is behajthattak. 1930-ban az egyesület elnöke Mihai Ogeranu tanfelügyelő volt. Vezetőségében és az alapító tagok között öt magyar nemzetiségű tanító volt.⁵⁰

A Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda intenzívebb munkája nyomán indult meg a többi városi szervezet keretében is az énekkari mozgalom, úgy mint a *Református Leányegylet*, a *Katolikus Leányklub* és a *Jótékony Nőegylet* énekkara. 1933-ban történtek meg az első lépések a *Háromszék megyei Műkedvelő Zenekarok Szövetségének* megalakítására. Augusztus 6-án a Rétyi nyírben gyűlt össze 30 zenekar egy közös zenélésre.⁵¹ „A megalakulást, a még ezidőszert nem nagyon értékelt s igazi természeti ritkaságszámba menő homokbuckás sivatag szélén egy pompás ligetben tartott nagy hangverseny előzte meg. Érdekes pontja volt a műsornak Kovács Mihály 60 éves rétyi székely gazdaember által szerzett »Székely Induló« előadása, a szerző irányításával.”⁵² Ezen kezdeményezésről részletes információkkal nem rendelkezünk.

A háromszéki dalárdák, dalkörök a 20-as években kiváló helyre tornázták fel magukat. A *Magyar dal* kiadvány 1926-ban Háromszékot a második helyen tartotta számon. A székely megyét a Kolozs megyében található 11 dalegyesület előzte meg. Háromszéken ebben az évben a következő dalárdák működtek mint dalszövetségi tagok: *Angyalosi Földmíves Dalkör*, *Árkosi Dalárda*, *Baróti Dalárda*, *Illyefalvi Református Dalkör*, *Kézdivásárhelyi Református Egyházi Dalkör*, *Nagyajtai Magyar Dalárda*, *Nagyborosnyói Dalkör*, *Uzoni Református Dalárda*, *Zágoni Dalkör*, *Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda*. Belépés előtt állt a *Bodoki* és *Nagybaconi dalárda*, valamint a Sepsiszentgyörgyi Nőegylet keretében alakult női dalkar.⁵³

⁴⁶ TÁRCZA Bertalan 1937, 88.

⁴⁷ *Székely Nép*, 1921. november 5.

⁴⁸ TÓTH Szabolcs – BOÉR Hunor 2002, 164.

⁴⁹ *Székely Nép*, 1923. április 29.

⁵⁰ SÁL, Fond nr. 9, inv. 28, Statute comunale.

⁵¹ *Székely Nép*, 1933. augusztus 6.

⁵² *Székelység*, 1933. szeptember-október.

⁵³ *Székely Nép*, 1926. április 22.

Az első világháború utáni években a *kovásznai* művelődési életben a zenei kultúrát ápoló *Kovásznai Iparos Dalkör* mellett a Dancs Lajos vezetésével *Kovásznai Emke Daloskör* maradt életben. A dalosok már 1924-ben serleggel tértek haza egy országos versenyről. Az egyesület 1927-ben kitüntetett tagjai Gáspár Gergely, Gocz Domokos, Csomós Albert, Károly Ferencz, Bodor Imre, Vincze Imre voltak. Próbáikat a kovásznai református egyházközség bérházában tartották. A daloskör tagja lett az 1921-ben Brassóban létrejött Dalosszövetségnek.

1929-ben kerületi dalos ünnepélyt rendeztek Kovásznán. Arra 20 egyesület jelentkezett be. A többségük a környék falusi dalárdája volt. Tagjaik egyszerű falusi emberek voltak, akik sokszor a mezei munkák miatt éjszakai órákban tartották a próbákat, csak-hogy meg tudják méretetni magukat. A szervezők nagy reményeket fűztek az eseményhez, több okból is: „a tapasztalat azt mutatja, hogy minden dalos ünnep, a dalárdák minden nyilvános szereplése új katonákat állít a dalárdák zászlai alá. Reméljük, hogy ezúttal is ez lesz az eredmény és az ünnep után a meglévő egyesületek számban értékes tagokkal gyarapodhatnak, ezenfelül azonban ott is megszólal a magyar dal, ahol ma még hallgató ajakkal ülnek a csüggedt madarak.”⁵⁴ Továbbá megemlézték a falusi dalárdák általános problémáját, a karmesterhiányt. Erre, mint mondták, a Dalosszövetség által nem a Kolozsváron, hanem a Sepsiszentgyörgyön szervezett képzés jelenthet megoldást. Ez segíthetne a többi székely megyék (Csík, Udvarhely) dalosain is, ahol sokkal kevesebb a dalárda, mint Háromszéken.

A kovásznai ünnepségen 6000 személy vett részt. Mindannyian az elemi iskola udvarán gyülekeztek, a közös kari próbákat az iskola tantermeiben tartották. Dél előtt 10 órakor a központba vonult az összes megjelent kórus, lovas bandérium és a kovásznai fúvós zenekar kíséretében. A dalárdák élén a szövetség képviselője, Nemes Elemér haladt, őt követte Demeter Béla kerületi elnök. A piactéren felállított színpadon a dalosokat Dancs Lajos helyi dalköri elnök köszöntötte. A Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda és a Kovásznai Emke Daloskör közös éneke (Szabados Béla: *Ünnepi dal*) után Havadtöy Sándor helyi református lelkész mondott imát. Ezután következett a megjelent dalárdák zászlóinak, jelvényeinek megkoszorúzása, miközben mindenik saját dalát énekelte, majd az ünnepség első része Ujlaky János római katolikus plébános áldásával fejeződött be. Innen a Deák-féle kertbe vonultak át, ahol a sepsiszentgyörgyi dalos kerület tartotta díszközgyűlését. Az ünnepségen jelen volt gr. Mikes Árminné, Fábíán László erdővidéki szenátor, br. Szentkereszt Béla, Willer

József képviselők, Szemlér Ferenc, a Dalosszövetség tiszteletbeli elnöke és Kónya Kálmán, a Sepsi Egyházmegye főgondnoka. A díszközgyűlés különböző üdvözlésekből, felolvasásokból és az énekszámokból állt. A tulajdonképpeni dalos ünnep délután 4 órakor kezdődött szintén a Deák Imre-féle kerthelyiségben, ahova még a román fürdővendégek is ellátogattak kíváncsiskodó arccal. Este 9 órától díszhangversenyel zárult a nap. Az egyesület számára az 1929-es év kettős ünnep volt, hisz ebben az évben ünnepelte létrejöttének 20 éves évfordulóját.

Az egyházközség döntése nyomán ebben az évben jutott székhelyhez az egyesület. A kántori lakot és bérházat adták át használatra a dalosoknak. Az 1930. január 26-án az egyesület újabb ünnepélyen vett részt. Ez alkalommal adta át az egyházközség a két egyházi tulajdonú ingatlant közhasználatra. Ezáltal egyfajta kultúrházat hoztak létre, ahol helyet kapott a könyvtár is. A helyi lakosok tudatában a két intézmény összefonódott, olyannyira, hogy néha EMKE dalárda könyvtárként emlegették ezt az állományt.⁵⁵

A *baróti* dalárda viszontagságos történetét a két világháború közötti időszakban tudjuk nyomon követni. A világháború után meginduló háromszéki dalárdamozgalomban a *Baróti Magyar Dalárda* is megtalálta méltó helyét. Ismerjük az egyesületnek 1928-ban hatóságilag elfogadott román nyelvű alapszabályzatát. Ez a hivatalos bejegyzés évében készült, ám dalárdaként már korábban működött. Alapszabályzatát az 1928. május 13-án tartott közgyűlésen fogadták el az egyesületbe tömörült tagok. Abban célként a román és magyar zene és ének gyakorlását, koncerteken, ünnepélyeken kórusművek és zeneművek előadását jelölték meg, kizárva minden politikai jellegű tevékenységet. Hasonlóan más egyesületekhez, pártoló, működő és rendes tagokkal rendelkezett. Működő tag lehetett bárki, aki betöltötte a 18 évet, baróti lakos volt, két tag ajánlását élvezte, valamint hangja és hallása megfelelő volt a kórusban való szereplésre. Ők 10 lej alapítói díjat fizettek, de nem fizettek tagsági díjat. A pártoló tagok évi 30 lejt, az alapító tagok egyszeri 500 lejt fizettek az egyesület kasszájába. Az egyesület a háború előtt létező dalárda utódjaként könyvelte el magát. Megörökölte annak 10 000 lejes alaptőkéjét is, ami az egyesület fő anyagi bázisát jelentette. Az egyesület szervei a közgyűlés, választmányi gyűlés és ellenőrző bizottság voltak. Vezetőségi tagok az elnök, alelnök, titkár-jegyző, pénztáros, zászlós, közigazdász, igazgató voltak. Első elnöke 1928-ban Brotea Alexandru, jegyzője pedig Égető Árpád voltak. A 45 tag társadalmi állása szerint tanár, könyvkötő, nyomdász, kereskedő, cipész,

⁵⁴ *Székely Nép*, 1930. január 23.

⁵⁵ KÖNCZEY Margit 1997, 47.

szabó, cukrász, gyáros, pék, asztalos volt. Közülük három román anyanyelvű.⁵⁶ Az egyesület 20 alapító tag jelenlétében alakult meg 1928 májusában. Az alapszabályzat első módosítását már az év októberében megejtették az egyesületi tagok életkorának minisztériumi szabályozása miatt.⁵⁷

A dalárda évente megszervezte farsangi mulatságát. Ez tartalmas kikapcsolódást nyújtott a baróti lakosoknak, hisz a vegyes kari énekek mellett általában rövid színdarabokat is bemutattak. Az előadásokat pedig szinte minden alkalommal táncmultság követte. A színdarabot a dalárda egyes tagjaiból alakult amatőr műkedvelők mutatták be. Az 1928. évi farsangi mulatságának jövedelmét az egyesület a pünkösd alkalmával megtartandó segesvári országos dalosversenyen való részvételre fordította. Az estélyek szervezésében az egyesület igazgatója, karnagya, Gáspár Jenő volt a legfontosabb szereplő. Február 11-én a nagybaconiak meghívására közösen szerepeltek a műkedvelőkkel.⁵⁸

1929-ben, annak öröme, hogy elismerték jogi személyiségüket, pünkösdre nagyobb szabású hangversenyt rendeztek, amelyre meghívták a *Nagyajtai Polgári Daloskört* is.⁵⁹ 1930. február 8-án újabb estélyt szervezett az egyesület a nagyszámú, nemcsak baróti közönségnek. Ezen felolvasások, bohózatok voltak műsoron, a talp alá való muzsikát pedig egy cigánybanda húzta. Ebben az évben Sándor Lajos nyugalmazott igazgató tanítót javasolták elnöknek. Októberben a helyi katolikus plébános, Huszár Ádám ezüstmiséjén szerepelt a dalkar, közösen a helyi katolikus dalárdával, az oltáregyesülettel, katolikus népszövetséggel és a leányegyesülettel.⁶⁰

1931-ben a Kolozsváron megszervezett dalosversenyen ezüst serleget nyertek, melynek avató ünnepélyét 1932. január 30-án szervezték meg. Ezen vendégszerepelt, első nyilvános fellépését tartva, a *Baróti Római Katolikus Egyházi Énekkar* férfikara (Arany János – *Fiamnak*), ünnepi köszöntőket pedig Szemlér Ferenc, a Dalosszövetség tiszteletbeli elnöke, a Brassói Magyar Dalárda elnöke, Szabó Béni, a Dalosszövetség tiszteletbeli tagja, a Brassói Magyar Dalárda ügyvezető elnöke, Sebestyén József heraldikus a II. dalos kerület megbízottjaként, Fábrián László, a Baróti Dalárda díszelnöke tartottak. Február 20-án a baróti, vármegyei, községi tisztviselők Deac Aurel főszolgabíró védnöksége alatt egy műsoros táncestély keretében gyűjtötték össze az erdővidéki műkedvelőket. Ezen az estélyen szerepelt a dalárda

is, elsőként ő énekelte el a román himnuszt. Július 3-án a dalárdisták a *Fogarasi Magyar Dalegylet* meghívására Fogarasban szerepeltek. Kiszállásukat néhány baróti személy adakozásának köszönhetően valósíthatták meg.⁶¹

1933 februárjában a Baróti Dalárda már a román anyanyelvűek számára is irigylésre méltóan tudta énekelni a román himnuszt. Az ez évi farsangi bálon mutatkozott be először Zathureczky Gyula mint karmester. Ugyanakkor bemutatott egy magánjelenetet is: ebben „egy tönkrement gentri éneken adta elő élete tragédiáját, akit mindenki elhagy, egyedül kutyája marad hű hozzá, mely aztán még sírját is megássza. A portirozott kutya végül kutyanyelven köszöni meg a meghatott publikumnak a tapsot, éljente – ugatván 2 lábra állva – egy csomót”. A dalárda meg lehetett elégedve az estély eredményével, hisz azon nemcsak barótiak, hanem számos környékbeli is részt vett Oklándról, Nagybaconból, Olasztelekről és Újfaluból.⁶²

1934-től a baróti dalosok is igénybe vették a helyiek által kedvelt kaszinókeretet, ahol május 10-én népünnepélyt szerveztek. A fatányéros mellett a szórakozni vágyók tekezhettek és más sportjátékokat is kipróbálhattak. Ennek bevételeiből a Sepsiszentgyörgyön tartandó dalosversenyen való részvételi költséget fedezték. A megjelentek meglepetésére azonban a dalosok nem énekeltek. „Hát uramfia, hogy verik ki az emberből az idealizmust a csúf realizmussal, a drága összhangzatos énekek, dalok és zenei művelzet helyett kaptunk egy-egy fleckent, retket, kenyeret, hagymát, sót, borsot és a szolgálatkész vendéglősök sátorából jó hideg borocskát, vagy sört, borvizet” – élcelődött a hírlap.⁶³

1936. július 12-én a dalárda részt vett az uzonkafürdői idény megnyitásán, ami a településre vonzott jó pár erdővidékit, igazi népünnepéllé növe ki magát. Itt lépett fel először a *Baróti Műkedvelő Jazz Zenekar*, melynek teljesítménye mindenkit bámulatba ejtett.⁶⁴

A gyülekezési tilalom a baróti dalárok próbáit is megzavarta, hisz nem volt szabad még éneklés céljából sem összejöveteleket szervezni. 1937. március 6-ára közgyűlést hirdetett a dalárda. A helyi lapban közzétett tudósításból tudjuk, hogy azt a Baróti Kaszinó épületében berendezett külön szobában tartották, illetve, hogy a közgyűlés csak kifogás volt pár kellemes óra eltöltésére, hisz az összes napirendi pont, sőt a döntések is ismertek voltak már. A szám-

⁵⁶ *Erdővidéki Hírlap*, Barót, 1929. március 10.

⁵⁷ *Proces verbal despre adunarea generală a Corului din Baraolt*, 4. octombrie 1928. SÁL, Fond nr. 9, inv. 28, Statute comunale.

⁵⁸ *Székely Nép*, 1928. január 15., február 5.

⁵⁹ Uo., 1929. március 10.

⁶⁰ Uo., 1930. március 1., február 23., november 2.

⁶¹ Uo., 1932. január 24., február 7., 28., július 10.

⁶² Uo., 1933. február 12.

⁶³ Uo., 1934. május 6., május 13.

⁶⁴ Uo., 1936. július 19.

adások tekintetében pedig kevésről lehetett elszámolni, mivel kevés volt a következő év alapja is. A közgyűlést közvacsora és táncmulatság követte a baróti jazz együttes zenéjére.⁶⁵

Az erdővidékiek által oly nagyon kedvelt dalárdáról a 30-as évek végén egyre kevesebb hírt közölt a helyi sajtó. Más egyesületekhez hasonlóan a Baróti Dalárda is válságba jutott. A szokásos farsangi és nyári mulatságokat kedvelő baróti lakosság valószínűleg csak 1940 után drukkolhatott újból kedvenc dalárdájának.

Baróton a helyieket egy másik, a katolikusok körében szervezett dalárda is szórakoztatta az 1920-as években. A magyar kórusból kiváló nyolc tag Takó Béni helyi szabómester, üzletes vezetésével 1926-ban létrehozta a *Baróti Római Katolikus Énekkart*. Az egyesület élén Takó Mózes helyi tanítót szerette volna látni mint karmester. A helyi plébános eleinte kételkedve állt a dolog mellé, mondván, hogy a településen működik már egy dalárda, mely miatt nem sikerült eddig sem egy egyházi énekkar felállítása, ám végül beleegyezett az alapításba és a helyi római katolikus iskolában a dalárda rendelkezésére bocsájtott egy fűtött, világított termet. Az egyháztanáccsal is elfogadtatták a támogatást és a helyi plébánost, Bothár Gáspárt megválasztották ügyvezető elnöknek egy négytagú vezetőség élére. Az új dalárda 34 alapító tagja közül 65% kottát nem ismerő személy volt. Már alakuláskor tervbe vették egy kétszólamú női kar létrehozását is, valamint egy műkedvelői csoport megalapítását. Érdemes idéznünk tervezett alapszabályából: „célja a magyar kultúra művelése, egyházi és kibontakozás után világi énekek bemutatása, illetve előadása. Tagjainak művelése és a tradicionális romai katolikus egyházi kultúra ébrentartása”. Első szereplésük az 1926. évi halottak napján történt, amikor a helyi dalárdisták kritikus füllel hallgatták vetélytársaikat. Ezután következett a fellépések sorozata, karácsonykor, majd 1927 húsvétján, valamint a nyári püspöki látogatáskor. Gyűjtést indítottak jelvény- és zászlóalapra, estélyeket rendeztek, kiérdemelve a püspök áldását is.

Hivatalosan elfogadott alapszabályzat hiányában azonban az egyesületi munka nehézkesen folyt, főleg, amikor komoly döntéseket kellett hozni. A régi dalosok kisebbségben voltak az újakkal szemben. A plébános mint elnök pedig számos olyan új tagot is felvett, akik negatív irányban befolyásolták a próbák menetét és a fegyelmet. Pár éven belül a helyzet olyannyira elmérgesedett, hogy az alapításban fontos

szerepet betöltő Takó szabómester elveszítette a református vallású vásárlóit és végül, miután egy üzleti ügyben összetűzésbe került a plébánossal, kénytelen volt elköltözni Barótról. 1934-ben az egyházi dalárda vezetését Huszár Ádám esperes-plébános vette át, a karnagy szerepét Petres Dénes, illetve segédje, Nagy Lajos kántortanító töltötték be.⁶⁶ Takó Béni egykori alapító tag visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a katolikus dalos kar 1938-ban még működött. Ez év január 15-én műsoros estélyt rendezett, melyen különböző énekdarabok mellett bemutatták a *Válik az asszony*, *Válás*, *Minta beteg* rövid színdarabokat és a *Sakk-matt* bohózatot.⁶⁷

A megye kisebb településein is működtek egyházi vagy világi dalárdák. Ezek történetére a levéltári források mellett a korabeli sajtó híradásaiból következtettem. Múltjuk átfogó feltárása még várat magára. Az *Árkosi Dalárda* ifjúsága és gazdája 1921. március 12-én bált rendeztek. A jótékony célú táncmulatságot színi előadással kötötték össze, előadva *A falu rossz* közismert népszínművet. A férfikar dalegyveleget énekelt, éjfélkor pedig szépségversenyt rendeztek.⁶⁸ Az egyesület hivatalosan 1922 januárjában alakult meg. Elnöke a helyi unitárius lelkész, Végh Benjamin volt, jegyzője Bokor Dániel, karnagya Régeni Áron, gondnoka Domokos Áron, pénztárosa Ördög Ferencz. A választmányt Nagy Dénes, Gelei Márton, Kisgyörgy Pál, Útő Dániel, Göncz Pál és Barabás József alkották. Tagjai pedig tanítók, hivatalnokok, kereskedők, cipészek, asztalosok voltak. Alapszabályában célként fogalmazták meg: „karéneklés útján benső örömet és tisztult szórakozást szerezni s ilyen módon a szív nemesítése, a közművelődés fejlesztése, a jótékonyosság gyakorlása.” 1924-ben 37 tagja volt az egyesületnek. A Dalosszövetség 1924. április 30-án ajánlotta az egyesület alapszabályainak elfogadását.⁶⁹ Létezésüket az állam hivatalosan 1924. december 29-én ismerte el. Ezt elősegítette az a tény, hogy az egyesület 1921-től tagja volt a Dalosszövetségnek.⁷⁰ Tevékenységként elméleti és gyakorlati oktatást, hangversenyek, társas összejövetelek és kirándulások szervezését, egyházi és jótékonyági összejöveteleken való részvételt fogalmaztak meg a szabályzat szövegében. „Működő, pártoló, alapító és tiszteletbeli” tag kategóriákat állapítottak meg. Amennyiben a működő, vagyis aktív tagok száma 16 alá esett, csak saját körükben szervezett rendezvényeken vehettek részt. Az egyesület élén egy elnök és két alelnök állt. Továbbá a karmester, titkár, a pénztáros, a gondnok és a nyolc tagú választmány irányította a dalosok

⁶⁵ Uo., 1937. február 28., március 14.

⁶⁶ Uo., 1934. október 28.

⁶⁷ Uo., 1938. január 23.

⁶⁸ Uo., 1909. január 30., december 29. 1921. március 12.

⁶⁹ *Az Árkosi Dalárda alapszabályai, 1922. január 12.* SÁL, Fond nr. 9, inv. 28, Statute comunale.

⁷⁰ SÁL, Fond 47, dos. 47/1924.

mindennapi tevékenységét. A legfontosabb szerepe a karmesternek volt, akit a közgyűlés választott három évre. Szerződésben rögzítették kötelességeit: énekpróbák tartása, a tagok szólamokba való beosztása, a hangjegytár kezelése, előadások vezetése, új dalművek beszerzésének előterjesztése. A szabályzat a dalárda megszűnésének esetére előírta, hogy az egyesületi vagyont az unitárius egyház kezelésére bízta, de azt csak ifjúsági dalárda vagy vegyes dalárda alakulása esetén használhatta fel.

1925-ben a dalárok az árkosi református lelkipásztor beiktatásánál szerepeltek, Régeni Áron vezetésével. Fellépésük olyannyira tetszett a közönségnek, hogy a tudósító feltette a költői kérdést, hogy eddig miért nem vettek részt az országos dalversenyen? Március 7-én a dalárda táncestélyén bemutatták *Amit az erdő mesél* (Géczy István) című színdarabot.⁷¹

1926. január 3-án ült össze 57 nagybaconi dalkedvelő és elhatározták, hogy 5300 lejes alaptőkével megalakítják a *Nagybaconi Dalárdát*. Ezt azzal indokolták, hogy rég szüksége van a községnek egy olyan jellegű egyesületre, amelynek keretében az éneklést kulturált, szervezett módon lehet gyakorolni. A helyi dalos kultúra kedvelői már 1923-tól énekeltek szervezett formában, de elismert alapszabályok nélkül. Ezt bizonyítja az egyesület pecsétje, melyen az 1923-as évszám szerepel. Az alapításhoz szükséges összeggel már rendelkeztek, ugyanis egy estély jövedelmét, összesen 5300 lejt ilyen célra ajánlottak fel, felmentve a tagokat a kezdeti tőke befizetése alól. Az egyesületbe 38 működő tag iratkozott be, iparosok, kereskedők, tanítók, gépész és számos földműves. Elnöknek választották Bálint Ferenc helyi polgármestert, alelnöknek Nagy Sándor református lelkészt, karnagya Molnár Zoltán tanító, jegyzője Nagy Lajos helyi gazda, pénztárosa Bardócz Efraim szabó lettek. Az ebben az évben alakult többi dalárdától eltérően, melyek számára a Dalosszövetség javasolt szabályzatot a nagybaconi dalárda szabályzatának szövege a célok esetében részben elért. A hagyományos énekkari próbák és előadások mellett a dalosok részt vettek az egyesületi tagok és azok rokonainak temetési szertartásán, az egyházi ünnepeken. Felkérésre és díj ellenében részt vehettek más személyek temetési szertartásán is. Ugyanakkor estélyek és konferenciák szervezését is előre látták. Szabályzatilag rögzítették a dalos tevékenység idejét: heti két alkalommal tartottak énekkari próbákat, nyáron, a mezei munkák idején viszont szünetelt tevékenységük. Évente leg-

alább két koncertet, egy kirándulást és egy farsangi mulatságot szerveztek. 1926. július 19-én szerezték meg az egyesület jogi személyiségét.⁷² 1932. február 6-án a községházán táncmulatságot szerveztek és három egyfelvonásos színdarabot mutattak be a közönségnek. Ez év húsvétján pedig a helyi női és ifjúsági körrel közösen szerveztek szórakoztató estélyeket.⁷³

A *Nagyborosnyói Dalárda* zászlószentelési ünnepeye 1930. szeptember 7-én nagyszámú közönséget vonzott Háromszékről és Erdélyből. Ezen a dátumon összesen 14 dalárda több mint 500 dalossal jelent meg a nagyközségben. Kettős ünnep volt ez, amelyen egyrészt felavatták az egyesület zászlóját, másrészt felszentelték a református egyház felújított orgonáját.⁷⁴

A zágoniak is sikerrel állták meg helyüket a 20-as évek dalárdamozgalmában. 1921-ben beléptek a Dalosszövetség tagjainak sorába. 1925-ben a Marosvásárhelyen megszervezett II. országos dalosversenyen a III. kategóriában első díjat nyertek. Az országos verseny azért is volt jelentős, mert az arra való felkészülés több bemutatót feltételezett, amelyeket a környéken (Papolcon és Kommandón) szerveztek meg, mi több, a következő év januárjában felavatták a versenyen szerzett ezüst koszorújukat.⁷⁵ Az 1928-as segesvári versenyről ezüstserleggel tértek haza. Az országos versenyek bírálóbizottságának értékelése kedvezően ítélte meg a dalkar teljesítményét: „A kötött kar »Nemes Elemér: Petőfi-dalok« nehézségeivel könnyűszerrel birkózott meg s annak tartalmát, intencióit a leghívebb kifejezéssel tolmácsolta. Hanganyaga igen jó. Intonálása biztos. Színezése igen jó, finom és gondosan kidolgozott. Szövegkiejtése kifogástalan, felfogása, tempói helyesek. Összhangjai tiszták... Teljesítménye mindenképpen dicséretre méltó s őszinte, nagy hatást váltott ki. Kellő szorgalommal tanulva, s néhány jó vezető hanggal való kiegészítés esetén a II. felsőbb csoportban is megállja a helyét.”⁷⁶ 1931-ben anyagi problémák miatt nem tudtak részt venni az országos megmérettetésen.

A háború után Bodokon a dalkultúrát a *Bodoki Református Dalárda* ápolta. Az egyesületet a román állam 1925. november 30-án ismerte el. Az év folyamán létszámuk 33 tagra szaporodott. Elnöke Szász Albert lelkész, alelnöke Kaptza Balázs, karmestere Fodor Tivadar voltak.⁷⁷ Alapszabályzatát egy minta alapján készítették, amit valószínűleg a Dalosszövetség adott át, csupán a román fordításban vannak eltérések a többi, ebben az időszakban létrejövő dalárda szabályzatától. Az egyesület 1927-ben részt vett

⁷¹ *Székely Nép*, 1925. március 1.

⁷² *Statutul Corului din Băţanii Mari*. SÁL, Fond nr. 9, inv. 28, Statute comunale.

⁷³ *Erdővidéki Hírlap*, 1932. február 14., március 20.

⁷⁴ *Székely Nép*, 1924. február 28., 1930. augusztus 31., szeptember 11.

⁷⁵ *Székely Nép*, 1925. augusztus 20., szeptember 13., 17., 1926. január 24.

⁷⁶ BENKÓ András 1993.

⁷⁷ SÁL, Fond 47, dos. 117/1924.

a farsangi multságok szervezésében, októberben pedig *A cigány népszínművet* vitték színpadra egy műsoros táncestély keretében.⁷⁸

A Barthos Gerő által vezetett *Nagyajtai Polgári Dalkör* 1925-ben szerezte meg a jogi személyiségét. Karnagyuk, Erdős Mihály ebben az évben távozott el a községből, ezért helyére a november 29-i közgyűlésen Gazdag Miklós helyi tanítót, unitárius kántort választották meg. Vezetésével a dalosok hetente két alkalommal gyakoroltak.⁷⁹ Az egyesület külön helyiséget bérelt, amelynek az éves fenntartása évi 4000 lejbe került. A kiadásokat fellépéseik jövedelméből valósították meg. 1926-ban beiratkoznak a Daloszövetségbe. A tagsági díjat a tagok fizették, eleinte 600, majd 300 lej összegben.⁸⁰ 1926. április 5-én, húsvét másodnapján, Nagyajta községben találkoztak a brassói, baróti és sepsiszentgyörgyi dalárdák. A közös estélyen a sepsiszentgyörgyiek adtak elő négy dalt és vezetőjük, Demeter Béla tartott szabadelőadást. A húsvéti bemutatót követő közgyűlés alatt felmerült újból az egyesület székhelyének ügye. A helyi hitelszövetkezet egy raktárhelyiséget ígért számukra.⁸¹ Ezt 1926 folyamán bér ellenében kölcsön is kapták és a tagok segítségével megvalósított tatarozása után ide rendezkedtek be.⁸² A Dalkör éves rendszerességgel szerepelt a helyi szüreti multságokon, társas vacsorákat szervezett, részt vett a kerületi dalosversenyeken (1927, 1934), húsvét alkalmával helyben szervezett dalos hangversenyeket a baróti dalosokkal, a helyi Dávid Ferenc Unitárius Nőszövetség dalárdájával, a tűzoltótestülettel közösen. 1928-ban részt vett a *Köpeczi Református Dalárda* zászlószentelési ünnepélyén és az *Apácai Evangélikus Dalárda* alakuló ülésén. Karácsony másodnapján általában színelőadásokkal összekötött dalos estélyt szerveztek. Helyi világi és egyházi ünnepélyeken vett részt. Mindezen alkalmakra 15 temetési szertartásos, 5 templomi, 43 világi négyzólamú partitúrát használtak, amelyeknek száma folyamatosan bővült. Az anyagi körülmények miatt viszont nem állt módjukban részt venni az 1928-as segesvári dalosversenyen, az 1931-es kolozsvári dalosversenyen, továbbá 1928-ban, a Sepsiszentgyörgy Magyar Dalárda zászlószentelési ünnepélyére csak az egyesület elnökét küldték el, habár meghívást kapott maga a dalárda is. Az 1933. július 30-án tartott kerületi gyűlésen a dalárdát az egyesület elnöke, karnagya képviselte. A tagok részt vettek az 1934. május 27-ki kerületi dalosversenyen, ahonnan egy serleggel és egy dalos-pálcával tértek haza.

⁷⁸ *Székely Nép*, 1927. október 27.

⁷⁹ NPDJ, 1925. november 25-i, közgyűlés.

⁸⁰ Uo., 1926. február 15-i közgyűlés.

⁸¹ Uo., 1926. április 7-i, közgyűlés.

⁸² Uo., 1926. február 3-i, közgyűlés.

⁸³ Uo., 1930. január 10., 1931. február 13-i közgyűlés.

1933–1934-ban egyre gyakoribbak lettek az esküvői fellépések, amelyeken a tagságot szigorú szabályok szerint irányították.

1930-ban a farsangi multságon rendezett színelőadás és dalos-estély jövedelmét az egyesület saját zászlójának beszerzési költségeire szervezték meg, amellyel 25 éves fennállásuk előtt akartak tisztelni. Pénz hiányában az 1931-es zászlóünnepély elmaradt, helyette az egyesület 40 darab ún. dalos-jelvényt rendelt és készítettek egy nagyobb csoportképet.⁸³ A zászló beszerzéséhez szükséges pénzalap létrehozását 1932. március 4-én határozták el. 1932. húsvétján a tagok részvételével színdarabot tanultak be, a Dalárda karnagyának, Gazdag Miklósnak vezetésével. A próbák alatt a karnagy és az egyesület elnöke, Barthos Gerő összeszólkáltak, amiért a karnagy benyújtotta felmondását. A konfliktus okát a református lelkész viselkedése jelentette. Ezt a közgyűlés is elismerte, az elnök ellenben nem. Az ügyben egy kilenc tagú bizottságot neveztek ki, de nem született egyezség, így Barthos 26 év után lemondott az elnökségről. Helyette a közgyűlés Gazdag Miklóst választotta az egyesület elnökévé.⁸⁴ Az 1932. május 29-i helyi dalos-ünnepély főszervezője már Gazdag Miklós volt. Azon részt vett az ürmösi, apácai, középajtai és nagyajtai unitárius női kórus.⁸⁵ 1935. februárjában Szász Ferenc brassói zenetanár a nagyajtai dalárdistákból egy 12 tagú rezesbandát szeretett volna összeállítani, melyre az egyesület szerződést kötött. A felszerelés és betanítás költségei 19 000 lejt tettek volna ki, melyből az egyesület 12 000 lejjel, az előző években zászlószentelési alapként felretett összeggel rendelkezett.⁸⁶ A november 22-én tartott választmányi gyűlésen a téma már nem volt napirenden, de a közelgő 30 éves jubileum apropóján újból felmerült a saját zászlószentelés lehetősége. 1936. júniusában a zászlóügyet ismételten elnapolták. Az egyesület működése 1940. őszéig szünetelt. Tevékenységét a rendezvények nehézkes szervezése bénította meg, hisz minden esetben engedélyért kellett folyamodniuk. Most viszont előkerültek az elmenekített kották, úgy mint a *Himnusz*, *Rákoczi kesergője*, *Szózat*, *Ébresztő* stb.⁸⁷ 1944-ben új alapszabályzatot fogadtak el és a dalárda nevét is megváltoztatták: *Kriza János Polgári Daloskör*. Egy 1947-ben tartott választmányi gyűlésen az egyesület elnöke kijelentette „a daloskör jogi helyzetét a Romániai Magyar Daloszövetség elnökségének felvilágosítása alapján tisztázatlannak látja...”⁸⁸ A nagyajtai dalosok ezentúl temetési alkalmakon léptek fel és *népies*

⁸⁴ Uo., 1932. március 2. és március 4-i, rendkívüli közgyűlés; március 25-i közgyűlés.

⁸⁵ Uo., 1932. június 8-i választmányi gyűlés.

⁸⁶ Uo., 1935. március 1-i választmányi gyűlés.

⁸⁷ Uo., 1940. október 19-i választmányi gyűlés.

⁸⁸ Uo., 1947. dátum nélküli választmányi gyűlés.

dalokat tanultak be. Működése minden valószínűség szerint 1948 után szűnt meg.

Kézdivásárhelyen folyamatos dalárda tevékenységről csak 1922-től beszélhetünk. Ez év szeptember 15-én alakult meg ugyanis a *Kézdivásárhelyi Magyar Dalárda*. Elnöke Molnár Dénes, jegyzője Jénáki Ferenc, gondnoka pedig Pap Lajos voltak. 1924-ben az 56 tag között volt tanító, kereskedő, földbirtokos, tanár, ügyvéd, hivatalnok, református lelkész, lakatos, asztalos, orvos, bőrműves, borbély, szabó. Ebben az évben folyamodtak a különálló jogi személy elnyeréséért. Az egyesület céljainak megfogalmazása hasonló volt a többi ekkor bejegyzésre váró dalárdához: „összhangzatos éneklés művelése, a testületi szellem ápolása, s ezek által benső örömet és tisztult szórakozást szerezni s ily módon a szív nemesítése a közművelődés fejlesztése, a jótékonyság gyakorlása”. Az egyesületet 1925. március 30-án sikerült bejegyeztetni.⁸⁹ A bejegyzési dokumentumokon az egyesület elnökeként már egy másik személy, Benkő Ernő neve szerepelt.⁹⁰

1927. január 26-án jegyezték be a *Kökösi Református Dalárdát*. Habár a román jogszabályok szerint működött, ellenőrzését a helyi egyház presbitériuma végezte. Szabályzatának szövegét az 1926. október 31-i presbiteri ülésen vitatták meg és fogadták el, Györgybiró István lelkész vezetésével. Alapító tagok száma 18 volt. Az elnök mellett az alelnöki teendőket Ūrmösi Bélára bízták. A karnagy feladatkörét a helyi kántor, Olosz Ferenc töltötte be. Céljaként egyházi és temetési szertartási énekek éneklését, valamint az énekkultúra elterjesztését tűzték ki. A tagoknak heti rendszerességgel szerveztek énekkari próbákat, estélyeket rendeztek, melyek jövedelmének fele a dalárdát, másik fele pedig az egyházat illette. Szereplése kötelező volt minden református egyházi ünnep alkalmával. A dalárdatagok vagy azok hozzátartozóinak halála esetén részt vettek a temetési ünnepségen. A szabályzat alapító, aktív és pártoló tagsági kategóriát állapított meg. Belépésükkor az aktív tagok *fogadalmat* írtak alá, mely szerint mindaddig tagok maradtak, míg tehetik és a dalárda létezik. Hiányzásukat a próbákról és fellépésekről büntették. Az egyesület elnöke a település mindenkor református lelkésze volt. A dalpróbákat és fellépéseket az egyesület igazgatója vezette, aki egy személyben kántor is volt. A jegyző feladata volt többek között a jelenlét ellenőrzése. A pénztárba befolyó tagsági díjakból fedezték a fűtési, világítási és takarítási költségeket.⁹¹

⁸⁹ SÁL, Fond 47, dos. 119/1924.

⁹⁰ *Statutele ale corului de cânt vocal unguresc Tg-Săcuilor*. SÁL, Fond nr. 9, inv. 28, Statute comunale.

⁹¹ *Proces verbal din adunarea constitutitoare a Corului eclesiastic reformat din Chichis*, 31. Octombrie 1926; *Statutele Corului reformat din Chichis prezentate în ședința presbiteriană a comunității reformate din Chichis*, 31 octombrie 1926. SÁL, Fond nr. 9, inv.

A *Kökösi Unitárius Dalárda* 1927. január 18-án alakult meg, 40 alapító jelenlétében. Az alakuló ülésen ideiglenes elnöknek Serester Ignácot választották egyesületi elnöknek. Indoklasként a dalárda megalapítására az egyházi hatóságok felszólítását, valamint a vallásos nevelést említették. Az egyesületi alapszabályzat 43 paragrafusának az ismertetése után az alapítók megválasztották a vezetőséget: elnök Benedek Gábor unitárius lelkész, alelnök Serester Ignác, karvezető Kiss Dénes, jegyző Sigmond Kálmán, pénztáros Orbók József. A választmányba nyolc személyt választottak.⁹² A rossz románsággal megírt alapszabály céljai között a karéneklés elméleti és gyakorlati oktatása, koncertek, estélyek, kirándulások szervezése, kulturális, egyházi és jótékonysági rendezvényeken való részvétel szerepelt.⁹³

A két világháború közötti évek dalosmozgalmának aktív szereplője volt a 30 tagú *Uzoni Református Egyházi Dalkör*, amely 1930. június 1-jén ünnepelte ötvenéves jubileumát. Ez alkalommal zászlószentelési ünnepet is szerveztek. Az évfordulón a következő dalárdák szerepeltek: *Brassói Magyar Dalárda* 64 taggal, *Zernyesti Református Egyházi Dalkör* 45 taggal, *Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda* 36 taggal, *Árkosi Dalárda* 36 taggal, *Kézdivásárhelyi Református Dalkör* 28 taggal, *Kovácszmai EMKE Dalkör* 28 taggal, *Nagyborosnyói Református Vegyes Kar* 28 taggal, *Gidófalvi Református Dalkör* 26 taggal, *Szemerjai Református Vegyes Kar* 24 taggal, *Uzoni Református Templomi Vegyeskar* 32 taggal és a *Jubiláris Református Egyházi Dalkör* 30 tagú énekkara. A találkozóon megjelenő kórusok és rendezőbizottsági tagok létszáma meghaladta a négyszázat.

A zászlószentelésen a zászlóanyai tisztet gróf Mikos Kelemenné vállalta. A Dalosszövetséget Ferenczy Zsigmond szövetségi alelnök képviselte. Fővédnökök: Temesváry Gerőné, Makkai Sándor református püspök, Inczedy-Joksmán Ödön dalosszövetségi elnök, Ferenczy Zsigmond dalosszövetségi alelnök, Kónya Kálmán, a Sepsi Református Egyházmegye főgondnoka, Kiss Albert, a Sepsi Református Egyházmegye esperese voltak. Az ünnepi program kezdetén a dalárdák a Mikos-kastély udvarán gyülekeztek, a közös próbák után és az *Árkosi Önkéntes Tűzoltóegylet Zenekara* indulói mellett felvonultak piactérre, itt meghallgatták Barabás Andor területi titkár és Sidó János karnagy köszöntőjét. A délelőtt 10 órakor kezdődő ünnepi díszközgyűlésen Demeter Béla II. Daloske-

28, Statute comunale.

⁹² *Proces verbal dresat în Chichis la 18 ianuarie 1927, din adunarea generală constituoaară al Corului Unitar din Chichis*. SÁL, Fond nr. 9, inv. 28, Statute comunale.

⁹³ *Statutele societății Corul Unitar din Chichis*. SÁL, Fond nr. 9, inv. 28, Statute comunale.

rületi elnök megnyitóját, Ferenczy Zsigmond szövetségi alelnök ünnepi beszédét, Bodali F. Mihály uzoni dalköri elnök történelmi ismertetőjét, Kiss Albert bikfalvi református esperes imáját hallgathatták, majd a zászló megszentelése után a kórusok estig tartó hangversenyt adtak a Mikes-kastély parkjában összegyűlt helyi közönségnek és a vendégeknek.

A *Székely Nép* így emlékezett az uzoni dalostalálkozóról: „A sepsiszentgyörgyi kerület s egyben a Romániai Magyar Dalosszövetség ismét gazdagabb lesz egy művészileg megtervezett s gyönyörűen kidolgozott zászlóval. Köpeczi Sebestyén József európai hírű heraldikus alkotása ez a zászló is, kinek már több, szebbnél szebb zászlótervét köszönheti a Szövetség. A zászló magyaros motívumokkal díszített kék-fehér alapjára a következő jelige van hímezve: Szívből fakadjon mindig dalunk, ha busulunk is, ha vigadunk”.⁹⁴

Az 1920-as, 1930-as években működő székelyföldi dalárdák ott alakulhattak és fejlődtek, ahol közönségre találtak, amely a zenehallgatást és a kórusműveket kulturális szükségletnek érezte. A legtöbbjük a Romániai Magyar Dalosszövetség ernyője alá került.

Így folyamatos működésük biztosítva volt. Az általuk időnként szervezett dalosversenyek igazi kikapcsolódást nyújtottak mind a községek, mind a városok lakói számára, egyes településeken – mint Kovászna és Sepsiszentgyörgy – hagyományt is teremtve, ami napjainkig nyomon követhető. Háromszék községeiben, városaiban az 1920-as években az egyik legjobban szervezett mozgalmat a dalárdisták indították el. A kis egyesületek egyházi és világi rendezvényeken szerepelve megteremtették saját tőkéjüket, melyből az évek során felszerelést, bútorzatot vásároltak, épületeket újíttak fel és időnként kölcsönökkel segítették a tagtársakat. A kórusok repertoárját a hosszú évtizedek során fennmaradt dokumentumok alapján a következőképpen jellemezhetnők: a kezdet vallásos énekei helyét lassan átvették az alkalmi dalok, népdalok, népdalfeldolgozások. Mindez az elmúlt évtizedek egészséges egyesületi életére emlékeztetett. Az 1930-as években előbb a gazdasági válság, majd a hatósági szigorítások miatt szorult egyre inkább háttérbe működésük. A legtöbbjük túlélte azonban az 1940-es évek végéig, amikor az ú

Tóth Szabolcs Barnabás – Kovászna Megye Tanácsa, Sepsiszentgyörgy, 1918. December 1. u., 15F/17, RO-520080; kvmtszabolcs@gmail.com

Levéltári források

- Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy/Biroul Județean Covasna al Arhivelor Naționale Române, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, SÁL)
- Fond 47 *Háromszék törvényszékének iratai*
  - Fond 9, inv. 28, Fond Prefectura Trei Scaune, Statute comunale [*Háromszék vármegye iratai, Községi szabályzatok*]
  - Néhai Bartha István, nagyajtai könyvtáros magánlevéltára
  - *A Nagyajtai Polgári Daloskör jegyzőkönyve* (NPDJ), 1925–1948.

Hírlapok, folyóiratok

- Erdővidéki Hírlap* (Barót, 1929, 1932)
- Háromszék* (Sepsiszentgyörgy, 2011)
- A [Román] Igazságügyi Minisztérium Hivatalos Közlönye* (Bukarest, 1926)
- Székelység* (Székelyudvarhely, 1933)
- Szabadság* (Marosvásárhely, 2013)
- Székely Nép* (Sepsiszentgyörgy, 1921–1938)

⁹⁴ *Székely Nép*, Sepsiszentgyörgy, 1930. május 25., június 8.

Irodalom

BENKŐ András

1970 A Romániai Magyar Dalosszövetségről, *Művelődés*, 1970, XIII, 9, 23–24.

1993 Kórusaink történetéből. A Zágoni Dalkör, *Művelődés*, 1993, 4, 18–19.

KÖNCZEY Margit

1997 A könyv, könyvtár múltja és jelene egy erdélyi kisváros életében, in: *Könyv, könyvtár, könyvtáros*, Budapest, 44.

TÁRCZA Bertalan

1937 Romániai Magyar Dalosszövetség, in: *Erdélyi magyar évkönyv. A kisebbségi magyar polgár kézikönyve*, Brassó, 86–88.

TÓTH Szabolcs – BOÉR Hunor

2002 Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 163–199.

Contribuții la istoria interbelică a mișcării corale din Trei Scaune

(Rezumat)

După primul război mondial ansamblurile corale maghiare și-au găsit relativ repede rolul în viața culturală a țării. În orașele și satele maghiare din Transilvania au existat ansambluri cu un trecut de multe decenii, iar pe lângă acestea s-au prezentat coruri nou formate. În studiul de față evocăm trecutul acelor ansambluri corale, care și-au desfășurat activitatea în mod legal, conform legislației românești în vigoare.

Ansamblurile secuiești din anii 1920–1930 s-au format și s-au dezvoltat în acele locații, unde și-au găsit un public, care să considere muzica și recitalul muzical o necesitate culturală. Cele mai multe dintre acestea au ajuns sub coordonarea Uniunii Ansamblurilor Corale Maghiare din România. Astfel și-au asigurat o funcționare permanentă. Competițiile corale organizate din când în când de aceste ansambluri au oferit o adevărată delectare atât pentru locuitorii de la sate, cât și pentru cei de la oraș, iar în unele localități – de exemplu Covasna și Sfântu Gheorghe – au creat o tradiție, care s-a păstrat până astăzi. În comunele, orașele regiunii Trei Scaune cea mai bine organizată mișcare a anilor 1920 fusese inițiată de ansamblurile corale. Fiind prezente la evenimentele bisericesti și laice, aceste mici organizații și-au format un capital propriu, din care în cursul anilor și-au achiziționat echipamente, mobilier, au renovat imobile și din când în când și-au ajutat membrii prin acordarea unor împrumuturi. Pe baza documentelor păstrate timp de multe decenii, repertoriul corurilor poate fi caracterizat astfel: inițial au fost prezentate cântece religioase, iar treptat locul acestora a fost preluat de cântece de ocazie, cântece populare și adaptările acestora. Toate acestea ne-au amintit de viața rodnică a asociațiilor din ultimele decenii. În anii 1930 activitatea acestor ansambluri a devenit tot mai sporadică datorită crizei economice, apoi datorită rigurozității autorităților. Cele mai multe dintre ele însă au supraviețuit până la sfârșitul anilor 1940, când cea mai mare parte fusese desființată de noul sistem politic.

Contributions to the Interwar History of the Choral Movement from Háromszék

(Abstract)

After WWI the Hungarian choirs from Romania found their place quite quickly within the cultural life of the country. In the Transylvanian Hungarian cities and villages there were choirs with a history of many decades, but also new ones emerged next to them. In the present study we evoke the past of the officially recognized choirs, which used to function according to the Romanian legislation.

The Székely choirs of the 1920s and 1930s could be formed and developed in locations, where there was a public considering music and choral performance a cultural need. Most of these choirs were subordinate to the Union of Hungarian Choirs from Romania. Therefore a permanent functioning could be assured. The choral contests organized by them from time to time offered real leisure and entertainment for the inhabitants of the rural and urban localities, and in some cases – like Kovászna and Sepsiszentgyörgy – created traditions which have survived to our days. In the 1920s one of the best organized movements from the cities and villages of Háromszék region was initiated by choral societies. These small societies used to perform at ecclesiastic and civic events, collecting their own capital, from which during the years they bought equipment and furniture, renovated buildings, and from time to time they helped their members by loans. Based on many decades' documents, the repertoire of the choirs was characterized by the following: the religious songs of the beginning were slowly replaced with casual songs, folk songs, and folk song adaptations. All this reminds us of a healthy society life of the past decades. The activity of the choral societies fell behind in the 1930s, first because of the economic crisis, then because of authority restrictions. Most of them survived up to the end of the 1940s, but the majority were dissolved by the new political system.

Mellékletek

1. kép A Romániai Magyar Dalosszövetség érméje, 1921 (Fóris Pál-hagyaték, Sepsiszentgyörgy)

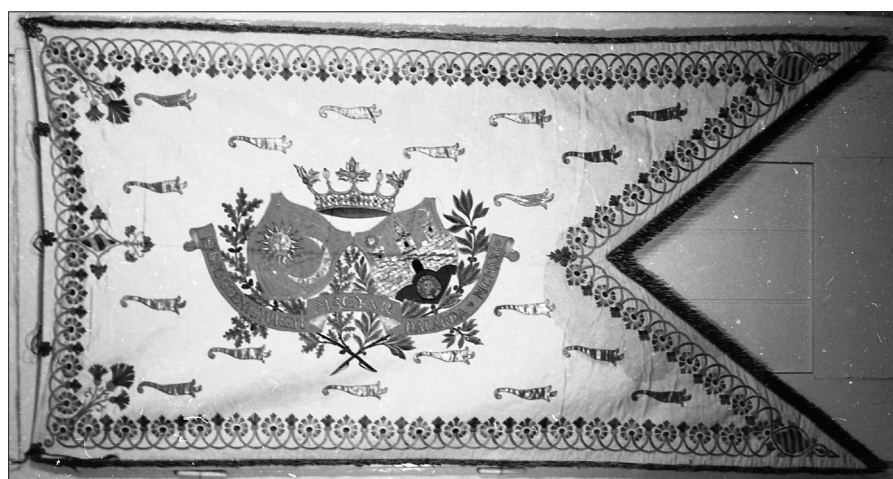
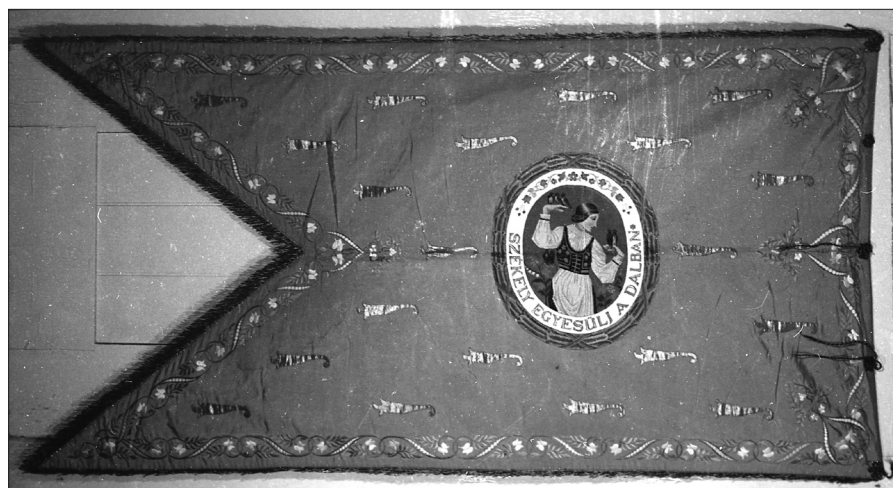
2. kép A Romániai Magyar Dalosszövetség pecsétje, 1921 (SÁL, Fond 9, a szerző felvétele)

3. kép A Romániai Magyar Dalosszövetség érméje, 1921 (Fóris Pál-hagyaték, Sepsiszentgyörgy)

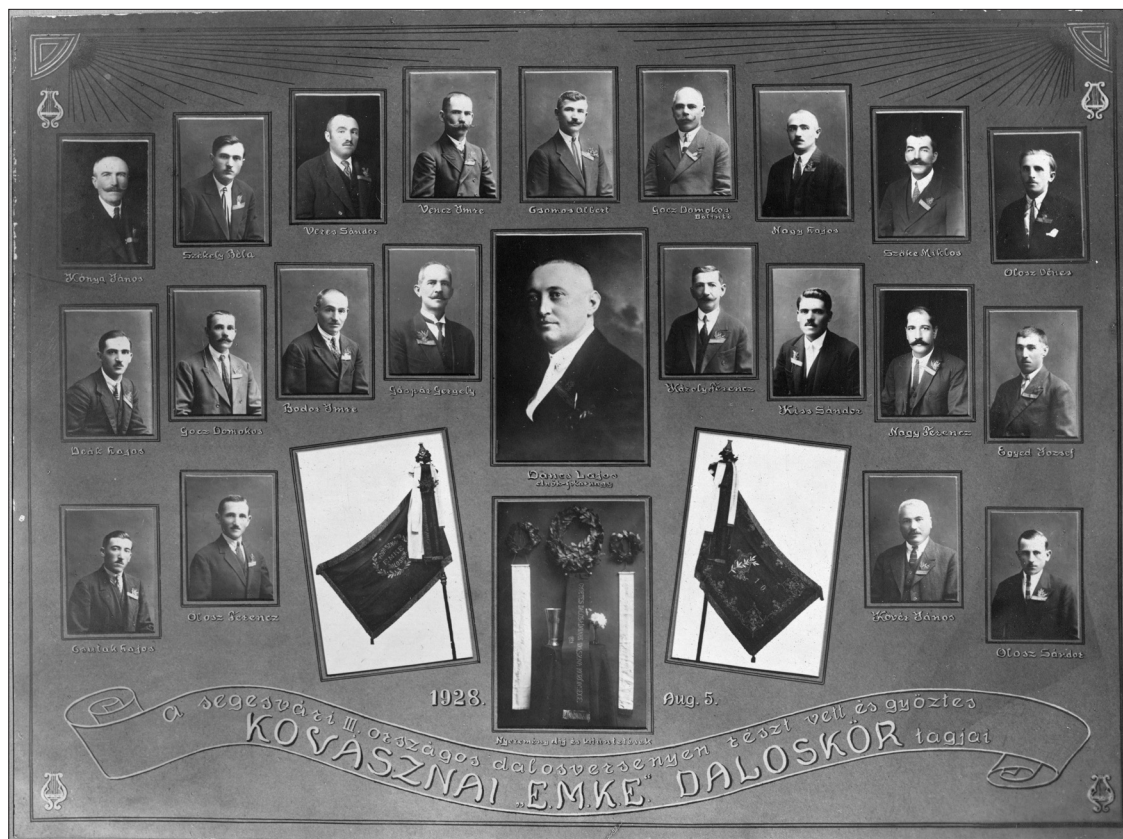
4. kép A marosvásárhelyi dalosversenyen szerzett ezüsterleg (Fóris Pál-hagyaték, Sepsiszentgyörgy)

5. kép A Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda zászlója (Fóris Pál-hagyaték, Sepsiszentgyörgy)

6. kép A Sepsiszentgyörgyi Magyar Dalárda tagjai az 1930-as években (SzNM fotótéka, F1497)

7. kép A Kovásznai EMKE Daloskör tagjai 1928-ban (SzNM fototéka, F4783)

8. kép Az 1929-ben Kovásznán szervezett dalos ünnep programfüzete. (SzNM régi irattár, a szerző felvétele)

Extras
din registrul pentru asociațiunii juridice
al acestui Tribunal.

In conformitate cu sentința acestui
Tribunal No. 186/3/1926 rămasă defi-
nitivă prin neapelare, s'a înscris în re-
gistrul de asociațiuni juridice sub No.
2. asociațiunea „Corul din Băjanii-
Mari” cu sediul în Băjanii-Mari, con-
stituită la 3 Ianuarie 1926, al cărei
scop este: Ocrotirea și dezvoltarea cul-
turei din patrie și soiul spiritului social,
ideallmului, iubirea aproapelui și a
pământului, nobilitatea inimii, educarea și
înmăierea locuitorilor comunei la cele
frumoase și bune. Acest scop exclude
ori-ce manifestație politică. Persoanele
ce compun organele de direcțiune și
administrație sunt: 1. președinte Balint
Francisc, primar comunal, 2. vicepre-
ședinte Nagy Alexe, preot reformat,
3. diriginte Molnar Zoltán, învățător
diplomat, 4. notar Nagy Ludovic agri-
cultor, 5. cassier Bardocz S. Efraimi
croitor, 6. controlor Baló Francisc agri-
cultor, 7. econom Baló Ștefan, agri-
cultor și toți locuitorii din comuna
Băjanii-Mari cetățeni români. Avere
mobilă și imobilă nu posedă.

Sft.-Gheorghe, la 19 Iulie 1926.
ss. Indescifrabil,
grefier.

No. 3260 I—I

Tribunalul Sibiu, secția II.

9. kép Kivonat a Nagybaconi Dalárda bejegyzését
igazoló végzésből. Az Igazságügyi Minisztérium
Hivatalos Közlönye, 1926/IV évf./92. szám
(SÁL könyvtára, a szerző felvétele)

Statutele comunei ulcivastice reformate
din Bodoc

Titlul de sediu al asociațiunii.

Art. 1. Titlul asociațiunii: „Corul pelesii active re-
format din Bodoc.” Sediul Bodoc.

Scopul ei.

Art. 2. Scopul asociațiunii este: a) dezvoltarea și
înmăierea locuitorilor comunei la cele
frumoase și bune; b) dezvoltarea și
înmăierea locuitorilor comunei la cele
frumoase și bune; c) dezvoltarea și
înmăierea locuitorilor comunei la cele
frumoase și bune.

Art. 3a. Activitatea asociațiunii se desfășoară în
mod periodic în cadrul comunei sub conducerea unui ma-
gistrat de cor desemnat în timp fixat prin con-
siliul de administrație.

b) desemnarea și organizarea comitetului de organizare și
desfășurare pentru toate corurile reformate.

c) Corul în tot cazul pe lângă activitatea sa are și
sărbătorile culturale, pelecivastice și a cele de
beneficere.

Art. 4. În interesul menținerii de pace a asociațiunii
orice fel de politizare în cadrul asociațiunii
sociale în toate împrejurările este strict interzisă.

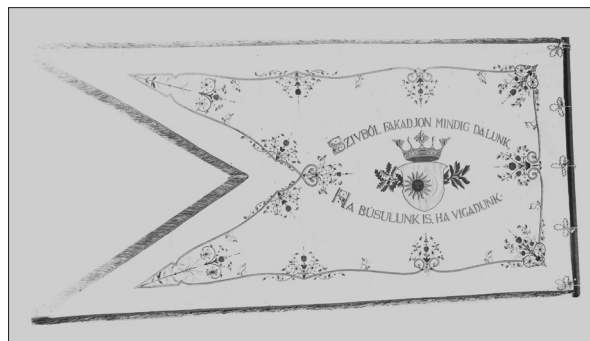
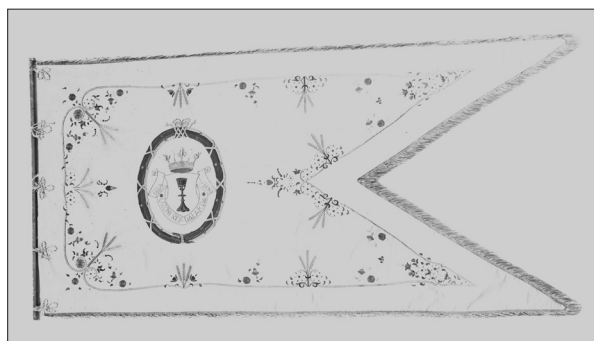
Componența asociațiunii.

Art. 5. Membrii asociațiunii sunt: a) activi; b) patroni;
c) fondatori; d) onoare.

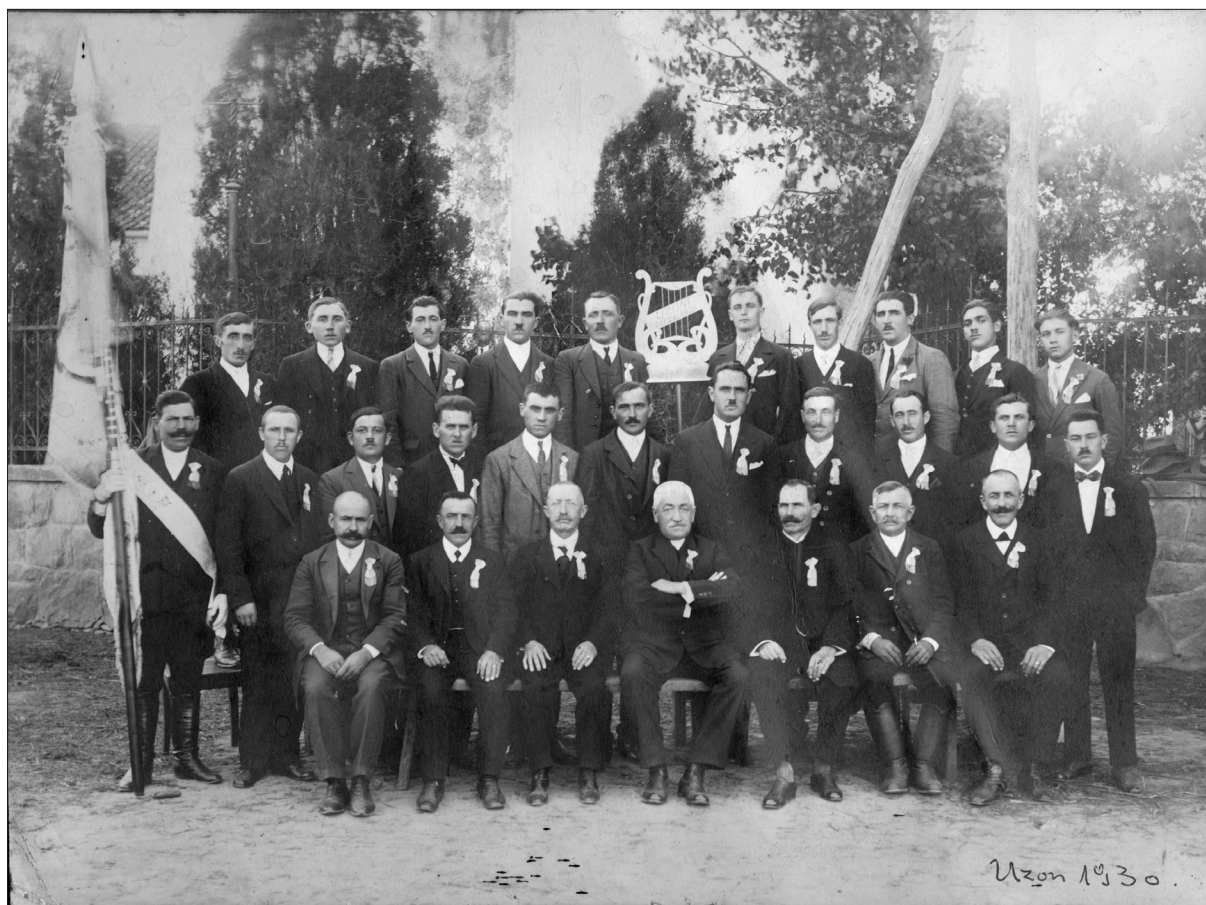
Despre membrii activi.

Art. 6. Admiterea membrilor activi: Membrii activi
ordinari pot fi cei invitați prin consiliul de
administrație sau recomandați prin un membru
pe care consiliul de administrație îl consideră

10. kép A Bodoki Református Dalárda alapszabályzata 1925-ből
(SÁL, Fond 9, a szerző felvétele)

11. kép Az Uzoni dalárda zászlója, 1930 (SzNM fotótéka, NEG-62-41; NEG-62-42)

12. kép Az Uzoni Református Egyházi Dalkör tagjai 1930-ban (SzNM fotótéka, F4781)